

LUNDS
UNIVERSITET

”Normala reaktioner på onormala situationer”

Hur oviljan att vittna manifesteras inom rättsväsendet

Av: Sara Pedersen

LUNDS UNIVERSITET
Rättssociologiska institutionen

Kandidatuppsats (RÄSK02)
Vårtermin 2017

Handledare: Eva Friis

Examinator: Reza Banakar

Abstract

Witnesses are a vital part of the system of justice and necessary in the process of maintaining law and serving justice. This paper aims to illustrate how witnesses' concern regarding leaving testimony manifests itself in the legal process and how the police and the judiciary experience and handle this.

This paper is based upon a thematic analysis of 12 qualitative interviews with employees of the justice system. The various interviews are analysed using Classical deterrence theory, Håkan Hydéns Normmodell and Roscoe Pounds notion of Law in Books and Law in Action. Together these theoretical approaches will help explaining the underlying factors to why witnesses feel reluctance before testifying and how this relates back to the justice system.

Nevertheless, the result concluded a noticeable problem regarding witnesses' inclination of testifying, especially when witnesses and the perpetrator have some type of relationship or when witnesses fear the legal process in general. Furthermore, both unwillingness, lack of knowledge and aspects of failure regarding the justice system to prevent threats and reprisals against witnesses, were presented as crucial factors of the problem. Hence, this study conclude that the justice system is faulty in the sense of making witnesses they force the duty of testifying upon, to feel safe.

Nyckelord: rättssystemet, rättssäkerhet, rättsväsendet, vittne, vittneshot.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1 Problemformulering	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	7
1.3 Avgränsningar	7
2. Lag och omständigheter kring att vittna.....	8
2.1 Rättsväsendet och rättsprocessen	8
2.1.1 Brottsofferjouren och vittnesstödjare	9
2.2 Vittnesplikten och dess innebörd.....	9
2.3 Skydd för vittnen.....	10
2.4 Vittnen som offer eller förövare?	11
2.4.1 Övergrepp i rättssak.....	11
2.4.2 Mened.....	11
3. Tidigare forskning	12
3.1 Vittnens skydd och säkerhet.....	12
3.2 Arenor för vittneshot	13
3.3 Organiserad brottslighet och gäng.....	13
4. Teoretiska utgångspunkter.....	14
4.1 Normer och rättsregler.....	15
4.1.1 Normmodellen.....	15
4.2 Förutsättningar för effektiv lag.....	16
4.2.1 Avskräckningsteorin.....	16
4.2.2 Law in books – Law in action	17
5. Metod och material.....	17
5.1 Intervjuerna och tillvägagångssätt.....	17
5.2 Urval och deltagare	19
5.3 Validitet och reliabilitet.....	20
5.4 Tematisk innehållsanalys	21
5.5 Etiska utgångspunkter	21
6. Resultat.....	22
6.1 Tema 1 – Erfarenheter och mönster kring vittnens benägenhet att vittna	22
6.1.1 Domstolshandläggare	22
6.1.2 Rådmän.....	23
6.1.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare	24
6.1.4 Poliser.....	24
6.2 Tema 2: Problematiska faktorer som påverkar vittnesbenägenheten	25

6.2.1 Domstolshandläggare	25
6.2.2 Rådmän.....	26
6.2.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare	26
6.2.4 Poliser.....	26
6.3 Tema 3: Ovilliga vittnens påverkan på den rättskipande verksamheten	27
6.3.1 Domstolshandläggare	27
6.3.2 Rådmän.....	27
6.3.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare	28
6.3.4 Poliser.....	28
6.4 Tema 4: Hur ser arbetet ut kring rädda vittnen och hur kan det förbättras.....	28
6.4.1 Domstolshandläggare	28
6.4.2 Rådmän.....	29
6.4.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare	29
6.4.4 Poliser.....	30
7. Analys.....	30
7.1 Tema 1, Erfarenheter och mönster kring vittnens benägenhet att vittna	30
7.2 Tema 2 och 3: Problematiska faktorer och hur rättskipningen påverkas.....	32
7.3 Tema 4: Hur ser arbetet ut kring rädda vittnen och hur kan det förbättras.....	35
7.4 Övergripande analys.....	36
8. Sammanfattning och slutsatser	37
9. Avslutande diskussion.....	39
10. Källförteckning.....	41
Bilaga 1 – Intervjufrågor till domstolshandläggare	45
Bilaga 2 – Intervjufrågor till rådmän.....	46
Bilaga 3 – Intervjufrågor till samordnare för brottsofferjouren	47
Bilaga 4 – Intervjufrågor till vittnesstödjare	48
Bilaga 5 – Intervjufrågor till poliser.....	49

Förkortningar

BrB – Brottsbalken

BRÅ – Brottsförebyggande rådet

RB – Rättegångsbalken

1. Inledning

Samhällets möjlighet att upprätthålla lag och rättvisa vilar på att folk anmäler brottslighet och vågar framträda som vittnen. Detta för att rättsväsendet ska få en rättvis bild av händelsen och kunna döma rättvist för att upprätthålla rättssäkerheten i samhället (Sveriges Domstolar, 2017; Polisen, 2016a). Dock är det ett återkommande problem att vittnen inte vågar anmäla brott eller vittna, eller till och med ljuga på grund av rädsla för hot och repressalier från gärningspersonen. Tidigare forskning lyfter att denna problematik är störst när vittnet känner gärningspersonen eller när brottsligheten är relaterad till gängkriminalitet eller organiserad brottslighet där vittnen kan bli utsatta för påtryckningar för att inte vittna alls eller ge falska utsagor (Polisen, 2016a; Endre, 2015, Niemi-Kiesiläinen; O'Flaherty & Sethi, 2010). Enligt Rättegångsbalken (RB) 36 kap föreligger allmän vittnesplikt för de som har sett något som kan tillföra utredningen och därmed avläggs vittnesed om att tala sanning och inget förtiga, var brytandet av den är brottsligt (SFS 1942:740). Vittnen är en viktig del i rättssystemet och för rättssäkerheten, och det är viktigt att dessa personer känner sig trygga nog för att ställa upp och göra sin plikt, var rättsväsendets verksamhet spelar en stor roll. Det är även av intresse för lagen och rättsväsendet att vittnen kommer och vittnar för att mål ska kunna avgöras och rättvisa ska kunna upprätthållas. Således har jag intresserat mig för hur problematiken ser ut kring vittnesbenägenheten och hur den manifesteras för och påverkar rättsväsendet samt hur de arbetar med rädda och oroliga vittnen.

1.1 Problemformulering

Det kan föreligga viss problematik för vittnen att göra sin lagliga och samhällsliga plikt samtidigt som att det är lagen och rättsväsendets ansvar att se till så att folk känner sig trygga (Polisen, 2016a; Sveriges Domstolar 2017; Brottsofferjouren, 2017a). Det är således viktigt att rättsväsendet och lagen tar hand om de aktörer som faktiskt träder fram i rättsprocessen och berättar vad de upplevt för att kunna bekämpa brottslighet. Genom vittnesplikten i RB 36 kap 1§, (SFS1942:740) riskerar vittnen att både falla offer för övergrepp i rättssak, i form av hot och repressalier, samt begå mened, var vittnen kan komma att ljuga för att skydda antingen gärningspersonen eller sig själv. Det är således lag och rätt som tvingar personer att inställa sig i en situation som gör dem otrygga. Lag och rättslig reglering påverkar sociala mönster, och således måste lag relateras till de sociala kontexter som den implementeras i för att kunna förstå både beteende och lagens effektivitet (Banakar, 2009, s. 61-68). Roscoe Pound lyfter även de som administrerar, implementerar och verkställer lag har en viktig roll för att kunna förstå lagen och dess verkningar (Pound, 1917, s. 161-166), det vill säga

rättsväsendet som består av de aktörer som genomdriver lag. Rättsväsendet spelar därmed en viktig roll för implementeringen av lag och rättvisa, och således är det av rättssociologiskt intresse att undersöka hur problematiken kring vittnesbenägenheten manifesteras för rättsväsendet, hur lag kring vittnesplikt implementeras och hur rättsväsendet upplever och behandlar oroliga och rädda vittnen. Oviljan att vittna påverkar inte bara samhället och vittnen, utan även rättsväsendet och deras möjlighet att upprätthålla rättssäkerhet och lag. Således ska denna uppsats undersöka rättsväsendets erfarenheter och arbete med vittnen, hur problematiken med vittnesbenägenheten manifesteras i rättsprocessen för att belysa vittnens ovilja att vittna vad detta kan bero på, samt undersöka rättsväsendets arbete med oroliga vittnen och hur vittnen påverkar den rättskipande verksamheten.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats ska bidra med kunskap kring hur problemet med vittnesbenägenheten ser ut och manifesteras i rättsprocessen, vilket ska göras med hjälp av intervjuer med anställda inom rättsväsendet. Således syftar denna uppsats att beskriva svårigheterna med att få osäkra vittnen att vittna i praktiken, identifiera vilka faktorer som påverkar vittnens benägenhet att vittna och hur oroliga vittnen påverkar den rättskipande verksamheten, samt slutligen beskriva hur det praktiska arbetet ser ut med oroliga vittnen och hur det kan förbättras.

Frågeställningarna som följer blir således;

- (1) Hur upplever anställda inom rättsväsendet oroliga och rädda vittnens beteende i relation till deras ovilja att vittna?
- (2) Vilka problematiska faktorer påverkar vittnesbenägenheten och vilka negativa effekter har ovilliga vittnen på den rättskipande verksamheten?
- (3) Hur arbetar rättsväsendet med oroliga och rädda vittnen och hur kan detta arbete förbättras?

1.3 Avgränsningar

Denna uppsats avgränsas till att beröra rättsväsendet och de aktörer som arbetar med vittnen genom rättsprocessen, det vill säga polis, domare, domstolshandläggare, brottsofferjouren och vittnesstödjare. Detta innebär att de vittnen och erfarenheter som uppsatsen kommer beröra handlar om vittnen i brottmål som syns i rättsprocessen och som hörs under förundersökningen. Folk kan bevittna brott utan att höras som vittne, på grund av diverse orsaker. Således avgränsas denna uppsats till att handla om de vittnen som hörs av poliser,

åberopas av åklagare och/eller kommer till huvudförhandling i tingsrätt, eftersom det är de vittnen som rättsväsendet har kontakt med.

Genom uppsatsens gång uppdagades både likheter och skillnader mellan vittnen och målsäganden. Målsägande är den ”mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada” enligt RB 20 kap 8 § 4 st. (SFS1942:740), vilket är ett väldigt brett begrepp och associeras ofta med termen brottsoffer som i vidare mening är den som lidit psykisk, fysisk eller ekonomisk skada till följd av ett brott (Brottsoffermyndigheten, 2012). Som målsägande finns en del rättigheter och stöd genom RB 20 kap, så som målsägandebiträde som stöttar genom rättsprocessen, rätten till skadestånd och information om målet (SFS1942:740). Detta skiljer sig från ett vittne, som inte har denna position utan endast är en person som antingen bevittnat brott, eller kan vara till hjälp i sakfrågor i en rättegång, och har inget juridiskt stöd eller likande rättigheter. Denna uppsats avgränsas således till vittnen och inte målsäganden. Vittnen har plikt att vittna, utan rätt till juridiskt stöd, samt avlägga ed varigenom brytandet av denna ed är brottsligt, samt att vittnen inte har samma egenintresse av en rättegång i form av upprättelse eller skadestånd.

Denna uppsats behandlar enbart andrahandskällor när det kommer till information och erfarenheter av rättsväsendet beträffande vittnens ovilja att vittna, och därmed kan ingen generell slutsats dras beträffande de bakomliggande faktorerna till oviljan att vittna. Således är inte vittnens egna åsikter i fokus genom direkta källor från vittnen, utan endast genom rättsväsendets kontakter med dem. Därmed behandlas inte djupgående vittnespsykologi och psykologiska faktorer bakom oviljan att vittna, då vittnen i sig inte intervjuas och detta inte faller inom intresseområdet eller syftet för uppsatsen.

2. Lag och omständigheter kring att vittna

För att kunna förstå grunderna och förutsättningarna för problemområdet görs först en inledande bakgrundsbeskrivning av omständigheterna kring lag och rättsprocessen för att också kunna förstå resultatet bättre.

2.1 *Rättsväsendet och rättsprocessen*

Rättsväsendets uppgift är att se till enskildas rättssäkerhet och rättstrygghet. Rättssäkerhet innebär att rättskipningen och myndighetsutövning ska vara förutsebar och hålla en viss kvalitet. Rättstrygghet innebär att personer ska bli skyddade från brottslighet som hotar liv och hälsa, och själva fundamentet som rättsväsendet vilar på är förtroende och ett arbete för att bekämpa brottslighet och stötta de som utsatts för brott (Regeringskansliet, 2015).

Rättsväsendet innefattar Polismyndighet, Domstolarna, Säkerhetspolisen, Brottsoffermyndigheten, Åklagar- och Ekobrottsmyndigheten samt Kriminalvården (ibid). Vissa delar av rättsväsendet har inte så mycket med vittnen att göra, medan andra myndigheter har mer kontakt. När ett brott begås upptas en polisanmälan var polisen inleder förundersökningen i samråd med åklagaren, var åklagaren ger direktiv och uppdrag åt polisen att utföra och undersöka. När förundersökningen är klar redovisas undersökningen till åklagaren som väcker åtal till tingsrätt (Brottsofferjouren, 2017b). Det innebär att tingsrätten får in målet som ett brottmål och domstolshandläggare administrerar målet under beredningen inför rättegången. När målet sedan är färdigberett inleds huvudförhandling i målet då hela målet igenom i sak och målsägande, tilltalade och vittnen förhörs och därefter bedömer rätten skuld och påföljd (Brottsofferjouren, 2017b; Regeringskansliet, 2015).

2.1.1 Brottsofferjouren och vittnesstödjare

Brottsofferjouren är en ideell organisation som främst stöttar brottsutsatta, men även vittnen inför, under och efter en rättegång och som samarbetar med Brottsoffermyndigheten och deras riktlinjer för stödverksamheten (Brottsofferjouren, 2017c). Organisationen kan hjälpa till med stödinsatser i form av psykologisk hjälp, skyddat boende eller ekonomiskt understöd. Syftet med brottsofferjouren är att fungera som ett komplement till myndigheternas stöd och se till så att alla brottsutsatta och vittnen har stöd genom rättsprocessens alla delar (Brottsofferjouren, 2017b).

Vidare samarbetar Brottsofferjouren med tingsrätter för att förse vittnen och målsäganden med *vittnesstöd*, som är ett ideellt arbete i samband med rättegång (Brottsofferjouren; 2017a). Vittnesstöden finns tillgängliga på tingsrätten för vittnen och målsäganden att ta kontakt med men kan även bokas i förväg. Vittnesstödens huvudsakliga uppgift är att ge information om hur en rättegång går till och ge stöd vid eventuell rädsla eller oro inför, under och efter en rättegång. Vittnesstödjare har vidare genomgått en utbildning för detta och stödet är gratis (ibid).

2.2 Vittnesplikten och dess innebörd

Rättegångsbalken (RB) 36 kap 1§ uttrycks att ”Var och en, som inte är part i målet, får höras som vittne” (SFS 1942:740). Detta ska således tolkas som den allmänna vittnesplikten som föreligger i Sverige, vilket innebär att enskild person är skyldig att vittna i domstol om åklagare eller misstänkt anser att så ska ske (Polisen, 2016a). Det finns dock omständigheter som gör att vederbörande inte behöver vittna enligt RB 36 kap 3-4§, om denne är gift eller släkt med den tilltalade, eller på liknande sätt är närstående (SFS1942:740). Vittnen behöver

inte heller yttra sig om det innebär att röja brottslighet som denne eller någon närstående har begått, enligt 6 § RB (ibid). Vidare ska de som vittnar avlägga så kallad vittnesed enligt RB 36 kap. 11 § (SFS1942:740), varigenom personen om denne ljuger, undanhåller eller förvränger sanningen gör sig skyldig till brottet mened enligt Brottsbalken (BrB) 15 kap. 1 § (SFS 1962:700). Enligt 13 § RB ska ed inte avläggas om personen är under 15 år, lider av psykisk störning samt om vittnet står i relation till part i målen (SFS1942:740). Vidare ska vittnet avlägga sitt vittnesmål muntligen enligt 17 § och det som vittnet tidigare sagt under förundersökningen får endast lyftas om detta avviker från vad vittnet berättar i rättegång (ibid). Den 18 § berör medhörning då rätten beslutar om att part i målet eller annan åhörare inte får närvara under vittnesförhöret. Detta utifrån om det finns anledning att tro att dennes närvaro skulle påverka vittnet utifrån rädsla eller liknande, eller om denne person hindrar vittnet från att berätta fritt (ibid). Om vittnet inte kommer till huvudförhandling äventyrar denne vite enligt 20 §, och kan riskera att bli hämtad av polis inför nästa huvudförhandling. Enligt RB 5 kap 10-11 § ska parter och andra deltagare infinna sig personligen vid rättegången om inget annat föreskrivs. Alternativt kan telefon- eller videoförhör hållas, och detta övervägs gentemot eventuella kostnader för personen att komma till förhandlingen samt om det föreligger påtaglig rädsla för att närvara. Dock får detta inte anses lämpligt med hänsyn till ändamålet med inställesättet eller bevisningens art (SFS1942:740).

2.3 Skydd för vittnen

Enligt Polislagens 2 a § föreskrivs det särskilt att polisen får bedriva personsäkerhetsarbete i relation till vittnen (SFS 1984:387). Det är polisens uppgift att bedöma om det finns ett behov av skydd och därefter vilket sorts skydd som är relevant. Vid denna bedömning övervägs hotets allvar samt realiteten av att detta skulle genomföras (Polisen, 2016b). Detta arbete kan bestå av stöd, rådgivning och bevakning, och ordna skyddat boende, samt larmtelefoner med GPS-funktion och inspelningsenheter. Om dessa åtgärder inte hjälper kan arbete genom särskilda personsäkerhetsarbete ingås (Polisen, 2016c) vars kriterier föreskrivs enligt 4 § Förordningen om särskilt personsäkerhetsarbete m.m. (SFS 2006:519). Utöver dessa mer ingripande program finns det möjlighet att få skyddade personuppgifter så att folkbokföring är sekretessbelagt, att kommunen kan anordna hemligt boende med skyddad adress, eller om vederbörande är utsatt för särskilt allvarlig brottslighet eller hot kan denne få fingerade personuppgifter, alltså nytt namn och personnummer (Polisen, 2016d). Vidare finns det möjlighet att anordna ett kontaktförbud för personen som försöker hota eller trakassera ett vittne, vilket innebär förbud mot att vistas i närheten av vittnet eller på annat sätt försöka

kontakta vittnet (Polisen, 2016e). Dock är en del av det arbete som polisen bedriver i denna fråga, bland annat särskilt personsäkerhetsarbete och fingerade personuppgifter, sker endast i undantagsfall (Polisen, 2016d).

2.4 Vittnen som offer eller förövare?

På grund av vittnens plikt att vittna riskerar de att försättas i en situation där de å ena sidan kan bli offer för hot, våld eller påtryckning på grund av dennes roll som vittne, eller å andra sidan riskera att göra sig skyldig till brottslighet genom att ljuga eller undanhålla sanningen.

2.4.1 Övergrepp i rättssak

Det förekommer att vittnen utsätts för påverkan, hot eller våld i relation till deras vittnesroll, vilket påverkar deras benägenhet att vilja vittna. Detta är ett brott och föreskrivs i BrB 17 kap. 10§ som övergrepp i rättssak, var den som med våld eller hot om våld angriper en person som anmält brott eller är eller ska vittna, med syfte att förhindra detta (SFS 1962:700). För övergrepp i rättssak inkluderas även målsäganden. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har genomdrivit en undersökning om brott som leder folk in i vidare brottslighet, och har kommit fram till att övergrepp i rättssak är ett av de vanligaste debutbrotten bland ungdomar, speciellt mellan 15-17 år (Granath & Westlund, 2011). Störst är problematiken när gärningspersonen och vittnet känner varandra och sker oftast i relation till grundbrottet. Det är även vanligare att dessa typer av påverkningar sker i relation till ungdomsbrottslighet, relationsvåld och organiserad brottslighet (Skinnari, Weding & Korsell, 2008). År 2015 anmäldes 4 686 övergrepp i rättssak varav 2244 stycken (5 procent) lagfördes för brottet, var 120 av dem (49 procent) var mellan 15-24 år (BRÅ, 2015a; BRÅ 2015b). Enligt BRÅ har antalet anmälda övergrepp i rättssak varit ganska jämnt under de senaste fem åren, men med en minskning om totalt 11,8 procent sedan år 2012 (BRÅ, 2016).

2.4.2 Mened

Samtidigt som det finns risk att bli utsatt på otillåten påtryckning som vittne kan detta föranleda att ett vittne ljuger i rätten, vilket benämns som mened. Både mened och övergrepp i rättssak är att anses som artbrott, vilka är brott som bestraffas utifrån särskild presumtion för fängelse, då annan påföljd inte anses (Regeringen, 1987/88: 120 s. 100). Mened definieras som ”den som under ed lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen”, och bestraffas med fängelse i högst fyra år, enligt BrB 15 kap. 1§ (SFS 1962:700). År 2015 anmäldes 302 menedsfall varav 50 personer, det vill säga 16 procent lagfördes för brottet, och utav de 50 var 33 personer (66 procent) mellan 15-24 år (BRÅ, 2015a; BRÅ 2015b). Antalet anmälda

menedsbrott har också varit relativt jämt under de senaste fem åren, var det gått lite upp och ner åren emellan, men har ökat totalt med 12,1 procent sedan 2012 (BRÅ, 2016).

3. Tidigare forskning

För att kunna redogöra för genomgående teman och en övergripande bild av vad tidigare forskning har kommit fram till, gjordes en systematisk kunskapsöversikt, för att få en god förståelse av området. EBSCO var databasen som användes var följande söksträng utformades: **(witness* OR testimony) AND (threat* OR intimidation) NOT (expert witness OR expert testimony)**. Granskningen av materialet skedde i enlighet med en 4-steps modell som bland annat används i Urinbojev, Wickenberg och Leos litteraturgranskning (2016, s. 524). Dessa steg är (1) planering, (2) söka, identifiera och organisera materialet, (3) bedöma insamlade data och sist (4) gör en deskriptiv- och tematisk innehållsanalys, men vid det sista steget gjordes endast en tematisk innehållsanalys för tidigare forskning på detta område (ibid). Utifrån dessa steg kunde forskningsmaterialet snävas ned till 15 publikationer som var relevanta för intresseområdet, som därefter genom en tematisk analys sammanställdes i tre teman som rubriceras som nedan.

Den tidigare forskningen berör i stor utsträckning med ett undantagsfall studier utanför Sverige, och således går det att ifrågasätta hur denna forskning är jämförbar med en annan rättsstat. Därmed kommer inte definitiva slutsatser dras beträffande korrelationen mellan tidigare forskning och denna studie, men likheter och skillnader kan ändå vara intressanta att påpeka.

3.1 Vittnens skydd och säkerhet

Enligt tidigare forskning påvisas att det är ett vanligt problem med att vittnen inte vill vittna, att många känner sig rädda för att vittna och ändrar sin utsaga på grund av hot, där vittnesskyddsprogram tenderar att spela stor roll för vittnen (Bruce, 2005, s. 23-25; Endre, 2015, s.70-74; Niemi-Kiesläinen, 2007, s.358; Fyfe & McKay, 2000b, s. 675-677). En intervjustudie från Storbritannien med vittnen påvisade att vissa vittnen som fick hjälp av vittnesskyddsprogram inte trodde att de skulle klara av rättsprocessen eller att de skulle riskera att bli dödade utan vittnesskyddsprogrammet (Fyfe & McKay, 2000b, s. 685). I samma studie uppvisas även en orolighet för rättsprocessen och att vittnesskyddet i sig var olustigt i sig att inte kunna ha kontakt med sin familj (Fyfe & McKay, 2000b, s. 682-684). Dock påvisar andra studier att detta hjälpmedel inte används så ofta (de Brouwer, 2005, s. 701-704), var en intervjustudie från Sydafrika tyder på att många vittnen inte gärna genomgår denna typ

av insats på grund av att det är för ingripande och förändrar ens liv för mycket (Bruce, 2005, s.23). Tidigare forskning tyder även på ett informationsunderskott bland vittnen, då många har lite eller ingen kunskap alls om hur rättsprocessen går till då de är oerfarna, vilket kan leda till rädsla då vittnen inte vet vilken hjälp de kan få (Bruce, 2005, s.25; Niemi-Kiesläinen, 2007, s. 358-360; Endre, 2015, s. 85-86). Viss forskning lyfter även alternativet att vittna anonymt för att minska risken för att vittnen upplever obehag och hot (de Brouwer, 2015, s. 704-705; Niemi-Kiesilinen, 2007, s. 361-362).

3.2 Arenor för vittneshot

Det finns olika forskningar som lyfter olika typer av arenor för vittneshot som påpekar att hoten kan komma i olika sammanhang. En undersökning lyfter ett fall där vittnen skulle vittna, men under pauserna i rättegången så stötte gärningspersonen eller närstående till denna ihop med vittnen och försökte påverka dem att ändra sitt vittnesmål (Priestley, 2004, s. 335-337). I en annan studie om en relativt omfattande rättegång i Haag beträffande grovt brott mot mänskliga rättigheter som var ganska stor och omdiskuterad, framgick manipulation av vittnena från både försvaret och åklagaren (Zahar, 2008, s. 241-242), och liknande fall lyfts i andra studier i internationella rättegångar (Gaynor, Kappos & Hayden, 2016, s. 734). Samma studie lyfter ett rättsfall i Kenya var det förekom att gärningspersonen mutade vittnet med pengar och jobb, om vittnen ljög i rätten (ibid). En annan arena som förekommer som problematisk är hemmet, där mycket våld och hot om våld förekommer i relationsbrott. Detta blir extra problematiskt att undersöka och utreda eftersom att det krävs att brottet kommer till ytan och att rättsväsendet får reda på att det händer, vilket sällan framkommer vid våld i hemmet (Garvey, 2014, s. 93). En annan arena som blivit vanliga för vittneshot på senare tid, är sociala medier och internetforum. Svårigheterna i dessa fall föreligger i det förebyggande arbetet då polis och rättsväsendet svårt kan avvärja sådana typer av hot då de kommer fram ganska lätt, och formuleras de rätt så är det inte alltid som hotet i sig framstår som brottsligt (Browning, 2014, s. 214).

3.3 Organiserad brottslighet och gäng

Övervägande forskning antyder att vittneshot främst förekommer i relation till organiserad brottslighet och gängkriminalitet. Det är även i dessa fall som vittnen oftast blir effektivt påverkade av hoten och att det finns dåligt med bevisning för att bevisa antingen hotet eller grundbrottet (Endre, 2015, s. 77-78; Bridenball & Jesilow, 2005, s. 70-71; Fyfe & McKay, 2000a, s. 676-680; O'Flaherty & Sethi, 2010, s. 399-402). Studier påvisar även fall där vittnen

blivit så skrämnda av gärningspersonernas och gängorganisationers hot om repressalier att de ljuger i rätten och begår mened på grund av ovilja och rädsla (Endre, 2015, s. 70-71; Bridenball & Jesilow, 2005, s. 70-71). Många studier lyfter även många olika typer av hot av vittnen, speciellt när vittnen känner till gärningspersonen och dess kriminella anknytningar till gäng, var hot kan vara både symboliska, verbala och fysiska hot (O'Flaherty & Sethi, 2010, s. 416-417; Fyfe & McKay, 2000a, s. 679; de Brouwer, 2015, s. 712-713). En studie lyfter symboliska hot som exempelvis hot mot familj eller annan närstående, punktera bildäck eller någon typ av förföljelse, var även gärningspersonens gängroll fungerar som ett symboliskt hot i sig, var vittnen fått lämna både hem och land (O'Flaherty & Sethi, 2010, s. 401). Det lyfts även psykologiska och sociala faktorer som påverkar vittnen, speciellt i relation till vittnesutsagor och benägenheten att ingå vittnesskyddsprogram (Fyfe & McKay, 2000a, s. 682-684). I en studie lyfts att gängorganisationer ofta använder fysiskt våld för att hota vittnen, men även symboliska hot (O'Flaherty & Sethi, 2010, s. 401) medan en annan studie lyfter att vissa vittnen har blivit utsatta för dödshot samt även blivit mördade, men att vittnen även kan bli mutade till att inte vittna (de Brouwer, 2005, s. 701). Dessa faktorer påverkar psykologiska såväl som sociala faktorer bakom vittnens vilja att vittna, och sprids snabbt och påverkar andra vittnen i samhället (de Brouwer, 2005, s. 713). Dock påvisar två studier att realiteten av utförda hot eller repressalier är relativt liten i relation till andelen vittnen som känner rädsla för eventuella hot och repressalier (Tarling, Dowds & Budd, 2000, s. 19; Maynard 1994, s. 35). Det räcker således att vittnen är rädda för att eventuella hot eller våld ska komma, för att avskräcka dem från att vittna. En studie som också baserats på vittnen lyfter aspekten av vittnen som kostnadseffektiva och rationella vid övervägande om att vittna eller anmäla brottslighet. De hävdar att det krävs att vittnens altruistiska och moraliska värderingar överstiger egoistiska rädslor för hot och obehag, för att vittnen ska vilja vittna (Bowles, Garcia Reyes & Garoupa, 2009, s. 376-377).

4. Teoretiska utgångspunkter

Att se rättsregler som normer kan bidra med att förklara hur normer på mikronivå påverkas av rättsregler och sambandet däremellan (Hydén, 2002, s. 129-130). Normmodellen ställer upp förutsättningar för att en norm ska kunna upprätthållas, i detta fallet normen att vittna, och således ska normer och normmodellen bidra med förklaring kring vilka faktorer som kan påverka vittnesbenägenheten. Vidare används avskräckningsteorin och Pounds resonemang kring lagens roll och inneboende förutsättningar som förklaring till varför normmodellens

komponenter inte fungerar, men borde, för att kunna upprätthålla rättvisa och lag. Dessa teorier är således relevanta i relation till det rättssociologiska studieområdet kring förutsättningar för att lagen ska kunna upprätthållas i relation till vittnens vilja att vittna och hur den ska kunna stärkas.

4.1 Normer och rättsregler

Normer är ett vitt begrepp och definieras olika men en gemensam definition är att de är handlingsanvisande och är i stor utsträckning beroende av sanktioner för att upprätthållas. James Coleman har en teori som handlar om att ”normer är konstruktion på makroplanet som baserar sig på ändamålsstyrda handlingar på mikroplanet men som för att manifesteras som normer kräver en transformering från mikro- till makroförhållanden” (Hydén, 2002, s.103). På så vis krävs ett dialektiskt förhållande mellan individen och normen för att normen ska kunna upprätthållas, där normen bildas på individnivå och stärks på makronivå på ett sätt som får individer att fortsätta bete sig i enlighet med normen (ibid). Det är således också viktigt att förstå skillnaden mellan normens adressater och normens målgrupp, var fördelaktigt är om normer är gemensamma och av intresse för dessa två grupper då de gynnar båda (Hydén, 2002, s.104-105). Enligt Håkan Hydén är normer rättsregler, som lyfts upp till en formell nivå och istället för att sanktioneras av samhället så sanktioneras de av staten (Hyden, 2002, s. 131). Hydén lyfter även vikten av att relatera rättsregler till de sociala sammanhang vilka dessa regler påverkar och appliceras i, just för att kunna förstå förhållandet mellan lag och samhället (Hydén, 2002, s. 129-130).

4.1.1 Normmodellen

Normer förekommer oftast i grupper av individer var gruppmedlemmarna har ett visst sätt att se på vad som är önskat beteende och upprätthålls av sanktioner. Avvikandet från att följa en norm kan leda till negativa sanktioner var denne utesluts från gruppen (Hydén, 2002, s. 96-100). På så vis finns olika normsystem där olika typer av normer existerar, där spelplanen för normerna ger struktur för normerna, och kolliderar dessa system kolliderar också normerna (Hydén, 2002, s. 281). Håkan Hydén har konstruerat en modell som lättare ska beskriva vad som krävs för att normer ska upprätthållas och internaliseras utöver sanktioner.

Normmodellen bygger på tre förutsättningar för normers upprätthållande; vilja och värderingar (V), kunskap och kognition (K) samt system och möjligheter (SM) (Hydén, 2002, s. 280). Förutsättningen (V) vilja innebär människans motivation till att vilja utföra en viss handling samtidigt som det påverkas av personens inre värderingar och moral, samt yttre påverkningar så som politisk syn och trosövertygelse. Den andra förutsättningen (K) kunskap

och kognition handlar om hur individer uppfattar omgivningen och hur vi folk bearbetar intryck. För att en norm ska kunna internaliseras och efterlevas krävs det kunskap om att normens omständigheter och existens och kognition kring hur detta uppfattas (Hydén, 2002, s. 285). Den sista förutsättningen är (SM) system och möjligheter, som har att göra med samhällets utformning och vilka möjligheter som finns inom det rådande systemet för att upprätthålla och genomdriva normen bland individer. Det finns många olika normsystem som anger olika villkor för olika handlingsmöjligheter (Hydén, 2002, s. 283). Alla tre komponenter har en växelverkande relation till varandra, då systemet synliggör vilka viljor och kunskaper som är relevanta, medan vilja och kunskap påverkar systemets utformning, samtidigt som kunskap styrs utifrån vad folk vill veta och hur systemet ser ut (Hydén, 2002, s. 287). På så vis innehåller Normmodellen komponenter av både system- och aktörsteori, som är beroende av både systemet och aktörerna i det, var systemet redovisar strukturer och aktörerna påverkar handlingsmönster och genomdrivandet av normerna (Hydén, 2002, s. 289). Normer måste även relateras till vad som ligger bakom en norm i det enskilda fallet eftersom det är individuellt hur en norm inverkar på en människa. Det innefattas ett moraliskt element som bygger på enskilda individers samvete som bestämmer hur normen påverkar denne (ibid).

4.2 Förutsättningar för effektiv lag

Det finns många teoretiska utgångspunkter för vad som krävs för att lag ska fungera effektivt och upprätthållas. Social kontroll genom avskräckningsteorin ska hjälpa till att analysera varför folk inte vill vittna i praktiken, och relationen mellan Pounds *Law in Books* och *Law in Action* ska hjälpa till att analysera lagens brister i förhållande till vittnesbenägenheten.

4.2.1 Avskräckningsteorin

Social kontroll kan innebära att människors beteenden kontrolleras utifrån vad staten och lagen anser vara önskvärda handlingsmönster (Larsson & Engdahl, 2011, s. 17). Thomas Hobbes lyfter vikten av att individer är avskräckta från att begå olagliga handlingar för att kunna rationellt följa lagen (Larsson & Engdahl, 2011, s. 54). För att bli avskräckt från att begå dessa oönskade handlingar krävs det enligt den klassiska avskräckningsteorin: en hög upptäcktsrisk, att straffet står i proportion till brottet och att det därmed är förutsägbart, och att bestraffningen sker som en snabb reaktion till lagöverträdandet. Det är således statens och rättsväsendets uppgift och ansvar att se till så att folk gör denna association mellan brott och konsekvens på ett rationellt sätt, för att straffet ska ha avskräckande effekt både i allmän- och individualpreventiva syften. Dock föreligger en skepticism för denna avskräckningsteori, då det alltmer blir vanligare att folk är mer rädda för informella repressalier från kompisar, familj

eller andra övertygelser, än vad de är rädda för rättsväsendets bestraffningar (Larsson & Engdahl, 2011, s. 55). Här lyfts även konsekvenser från kompisgrupper i form av uteslutningar från gruppen, men kan även relateras till eventuella hot och våld (ibid).

4.2.2 Law in books – Law in action

Roscoe Pound menade att det var nödvändigt att skilja mellan det abstrakta i lagar och verkliga händelser och därmed skilja mellan formell lag och den sociala verkligheten. *Law in books* och *law in action* är två begrepp som beskriver denna distinktion där de officiella regler och procedurer benämns som *law in books* och implementeringen av dessa regler och procedurer i praktiken benämns som *law in action* (Treviño, 2013, s. 45–46). Om *law in books* inte kan upprätthållas genom *law in action* så är lagen verkningslös. Pound lyfte även vikten av att lagen överensstämmer med den sociala verkligheten, annars tappar den i värde och trovärdighet. För att minska klyftan mellan *law in books* och *law in action* är det signifikant att ifrågasätta hur rättsväsendet använder sig av lagen och hur det påverkar individerna som kommer i kontakt med dem. Genom att intressera sig för denna klyfta möjliggörs en identifiering av makro- och mikroförhållanden som påverkar individer och deras internalisering av lagen. Pound hävdar även att lagen är onödig om den inte efterlevs. (Banakar & Travers, 2013, s. 160).

5. Metod och material

För att besvara frågeställningarna och uppsatsens syfte gjordes bedömningen att en kvalitativ metod lämpade sig bäst, då svaren behövde erhålla viss tyngd snarare än mängd i relation till frågeställningens beskaffenhet. Materialet består av intervjuer med 12 personer, tre domstolshandläggare för brottmål, tre rådmän, en samordnare för Brottsofferjouren, tre vittnesstödjare och två polisutredare. I förhållande till vad som lyftes inledningsvis av Banakar och Pounds kring vikten av att relatera lag till de som implementerar den samt den sociala kontext den förekommer i, är det av relevans att undersöka rättsväsendets erfarenheter och arbete kring vittnesproblematiken.

5.1 Intervjuerna och tillvägagångssätt

Metoden bestod av kvalitativa intervjuer då frågeställningarna handlar om att synliggöra hur ett problem ser ut, snarare än att beräkna en frekvens av problemet. Intervjuer passar sig även väl när undersökningsområdet berör människors uppfattning om en vardagssituation (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2012, s. 252–254; Denscombe, 2009, s.232-

233; Bryman, 2011, s. 413). Denna uppsats syfte och frågeställningar besvaras delvis genom intervjuer med karaktären av informationsundersökning, då intervjupersonerna ska bidra med en uppfattning om hur deras erfarenheter och verklighet ser ut, samt delvis karaktären av en respondentundersökning, då deras egna kvalificerade åsikter om studieobjektet och problematiken bakom vittnesbenägenheten är av relevans (Esaiasson et. al, 2012, s. 227-228).

Intervjuerna var utformade utifrån intervjupersonernas yrkesmässiga erfarenheter kring otrygga vittnen, hur de jobbar med det, deras erfarenheter av vittnesbenägenheten, hur problematiken påverkar deras respektive verksamhet och vilka problem som finns och behöver arbetas med (Bilaga 1-5). Strukturen på intervjuerna var semistrukturerad med 11-13 frågor samtidigt det fanns gott utrymme för flexibilitet beträffande ordningen på frågorna. Det var gynnsamt för undersökningen att svarspersonerna fick utrymme för reflektion och utveckling av sina tankar, och därmed hade frågorna en öppnare karaktär (Denscombe, 2009, s. 234-235; Esaiasson et. Al., 2012, s. 228).

Inledningsvis informerades intervjupersonerna om deras rättigheter som redovisas under rubriken 5.5, och därefter tillfrågades personerna om det var okej att jag spelade in intervjun med ljudupptagning för att underlätta materialinsamlingen (Denscombe, 2009, s. 259; Ejvegård, 2009, s.51), vilket samtliga intervjupersoner godkände. När intervjun var slut tillfrågades samtliga intervjupersoner om det fanns något ytterligare som de skulle vilja tillägga eller ändra (Denscombe, 2009, s. 257), samt att om de ville läsa igenom transkriberingen av intervjun innan materialet användes så att de fick möjlighet att granska det som de sagt (Ejvegård, 2009, s. 52).

Vid intervjuer kan forskaren kontrollera svarssituationen och ställa följdfrågor om något är otydlig eller missförstås. Vidare valdes personliga intervjuer eftersom problemområdet gynnas mest av intervjufrågor med karaktären av öppna frågor utan svarsalternativ och med en större möjlighet för resonemang (Denscombe, 2009, s. 235; Bryman, 2011, s. 413). Den största nackdelen med intervjuer är att intervjuaren kan komma att påverka svaren utifrån hur frågorna är utformade och vad de tror är önskvärda svar. Det sistnämnda är svårt att motverka, utan istället får det försöka bibehållas en objektivitet utifrån intervjuaren och ställa frågor som är opartiska och som i detta fall belyser problemområdet på ett rättvist sätt (Esaiasson et. Al., 2012, s. 234-235). Vidare kan känsliga frågor påverka svaren (ibid), men denna uppsats fokuseras inte kring känsliga frågor för intervjupersonen, även om känsligt ämne uppkom stundtals.

Jag kontaktade samtliga intervjupersoner per mail och presenterade mitt intresseområde, syfte och i korthet vad frågorna handlade om. Jag informerade även kort om anonymitet och att det var frivilligt att delta. Efter att jag fått kontakt bestämdes dag och plats för intervjuerna, var jag i samtliga fall besökte intervjupersonerna på deras respektive arbetsplats.

5.2 Urval och deltagare

På grund av resurser, tidsåtgång och metodval begränsades undersökningsområdet till södra Sverige, då det var geografiskt mer tillgängligt (Esaiasson et. Al., 2012, s. 234; Denscombe, 2009, s.233). På grund av metodvalet behövde inte urvalet vara så stort som en kvantitativ metod skulle kräva (Denscombe, 2009, s. 52-53). De personer som arbetar med denna typ av verksamhet dagligen har god insikt och ett helhetsperspektiv på deras arbete och problematiken kring vittnesbenägenheten. Eftersom att syftet med denna uppsats är att identifiera och beskriva omständigheter kring problematiken med vittnesbenägenheten i rättsprocessen och hur arbetet kring detta ser ut, valdes intervjuer med de personer som arbetar med vittnen inom rättsväsendet.

Med hjälp av en ”gatekeeper” som var avdelningschef på den tingsrätten jag inledde undersökningen på, fick jag tillträde och kontakt med vidare intervjupersoner (Bryman, 2011, s. 144). Hon rådfrågades beträffande urvalet och jag fick information om vilka personer som skulle vara relevanta att intervjua. Inledningsvis var även åklagare av intresse men efter konsultation med min gatekeeper samt under andra intervjuers gång framkom att åklagare personligen inte har mycket kontakt med vittnen utan denna kontakt sker via polisen. Intervjupersonerna som istället valdes har goda erfarenheter av vittnen eftersom att samtliga är i direkt kontakt med vittnen någon gång under rättsprocessen och kan bidra med en övergripande kunskap om arbetet med vittnen.

Urvalet skulle inkludera speciella enheter av studieområdet, snarare än ett representativt urval för det, då specifika typer av personer var av intresse (Denscombe, 2009, s. 37). I grund och botten baserades urvalet på ett målinriktat och subjektivt urval i samråd med min gatekeeper, då syfte och frågeställningarna är utformade så de berör specifika personer (Denscombe, 2009, s. 37-38; Bryman, 2011, s. 434). När det kom till val av vittnesstödare användes ett snöbollsurval (Bryman, 2011, s. 434; Denscombe, 2009, s. 38), då förfrågan om deltagande sändes till samordnaren på Brottsofferjouren som sände ut förfrågan till vittnesstödare. Likadant gällde för poliserna, då min gatekeeper gav mig kontaktuppgifter till personer hon trodde skulle passa. De poliser som inte kunde ställa upp skickade mig vidare till andra personer.

5.3 Validitet och reliabilitet

Den externa reliabiliteten som hävdar till utsträckningen som undersökningen kan replikeras, är svår att uppfylla i kvalitativa undersökningar då de är beroende av den sociala kontext och de personliga erfarenheter som undersöks just där och då (Bryman, 2011, s. 352). Istället kan reliabilitet i kvalitativa studier syfta till materialets pålitlighet, vilket grundas i transparens och en tydlig genomgång av hur forskningsprocessen gått till, hur och varför den är utformad som den är och bakgrunden till de beslut som tagits (Bryman, 2011, s. 355).

Intern validitet motsvarar trovärdigheten av arbetet, om intervjupersonerna som är valda och frågorna som ställs är av vikt. Eftersom det är den sociala verkligheten av ett visst problemområde som jag vill undersöka, har jag valt att intervjua flera olika personer från olika delar av denna verklighet, för att få en så bra och rättvis bild över problemområdet som möjligt. (Bryman, 2011, s. 354). Den externa validiteten, eller överförbarheten till en annan miljö eller tid, är lite komplicerad för kvalitativa metoder då sociala verkligheter förändras och tolkas olika beroende på vem som tillfrågas. Istället är det viktigt att ge en god förklaring och beskrivning av situationen vilken intervjupersonerna befinner sig i (ibid). Således inleddes uppsatsen av en genomgång av de rättsliga omständigheterna kring vittnessituationen, vilket arbete beträffande vittnessäkerhet som finns, hur rättsprocessen ser ut samt tidigare forskning och statistik beträffande vissa typer av relevanta brott. Validiteten påverkas även av mätinstrumentet, alltså frågorna som ställs och hur väl dessa frågor faktiskt svarar på frågeställningen (Ejvegård, 2009, s. 80). Detta försökte jag lösa genom att ställa liknande eller samma frågor till alla intervjupersoner så att metod och frågorna har samma förutsättningar inför varje intervju. Med hjälp av att intervjua flera personer inom samma yrke, höjs validiteten om svaren är lika (Denscombe, 2009, s. 266). Samtliga intervjupersoner anses vara typer av "nyckelpersoner" för intresseområdet (Denscombe, 2009, s. 267) som har kunskap om hur de arbetar med vittnen och hur problematiken med att få vittnen att vittna ser ut. Validiteten kan bli problematisk i relation till antaganden som intervjupersonerna kan göra beträffande bakgrunden till ovilligheten, och behandlas därmed endast utifrån de fall då många personer har liknande erfarenheter. Det är svårt att validera rättsväsendets erfarenheter och tolkningar av oroliga och rädda vittnen och vad deras ovillighet beror på, speciellt om inte vittnen själv blivit intervjuade. Detta var ett övervägande som gjordes och tagits i beaktning, och således kommer inga större slutsatser dras av enskilda intervjupersoners erfarenheter, utan endast i de fall som intervjupersonernas svar kan validera varandras om de har liknande upplevelser. Trots att intervjupersonerna är i kontakt med vittnen dagligen och har ofta många

års erfarenheter av oroliga vittnen, kommer ingen större generaliserbarhet göras varken på grund av urvalsgruppen eller mängden deltagare. Således poängteras att det endast är upplevelser av rättsväsendet, men att dessa upplevelser ändå påverkar deras rättskipande möjligheter och verksamheten i stort.

5.4 Tematisk innehållsanalys

Resultatet redovisas genom en tematisk innehållsanalys, men trots dess vikt för kvalitativ forskning finns det ingen riktig grund för hur detta ska utföras. Denna uppsats och resultatredovisning tar inspiration av en metod som Bryman lyfter som kallas *Framework* (Bryman, 2011, s. 528-529). Denna metod strukturerar upp intervjumaterial efter kategorier och teman, var begrepp och olikheter och likheter mellan olika svarspersoner jämförs (ibid). Således bedömdes att denna uppsats gynnas av att använda en tematisk analysmetod för att urskilja olika teman i en struktur efter yrkeskategorier. Temana som intervjudata sorterades efter, strukturerades utifrån frågeställningarna och syftet utefter att beskriva och identifiera problematiken som intervjudata upplever, hur de arbetar med det, vilka erfarenheter de har och hur det påverkar deras verksamhet. Transkriberingarna lästes igenom och kodades efter fyra teman:

- **Tema 1:** Erfarenheter och mönster kring vittnens benägenhet att vittna
- **Tema 2:** Problematiska faktorer som påverkar vittnesbenägenheten
- **Tema 3:** Ovilliga vittnens påverkan på den rättskipande verksamheten
- **Tema 4:** Hur ser arbetet ut kring rädda vittnen och hur kan det förbättras

Efter att transkriberingarna kodades efter dessa teman sammanställdes och sammanfattades kodningen i en tabell för att underlätta resultatredovisningen. Tabellen strukturerades efter intervjudata i lodrät kolumn och efter teman i vågrät kolumn var det kodade materialet sammanfattades under respektive intervjudata och tema. Därefter struktureras resultatet upp under varje tema i ytterligare underteman efter yrkeskategori, för att kunna urskilja både genomgående tema och hur de framstår inom respektive verksamhet.

5.5 Etiska utgångspunkter

I enlighet med *informationskravet* informerade jag intervjudata om syftet för arbetet och att de hade rätt att avbryta eller avböja från frågorna. I enlighet med *samtyckeskravet* informerades dem om att det var frivilligt att delta och att deras närvaro antogs bevisa samtycke. Intervjudata informerades om deras rätt till anonymitet utifrån namn och ort och att känsliga uppgifter inte kommer redovisas, i relation till *konfidentialitetskravet*. Samtliga intervjudata fick även chansen att läsa igenom transkriberingarna för att

kontrollera materialet, var två valde att göra detta och återkomma (Vetenskapsrådet, 2002). Yrkestitel kunde inte anonymiseras eftersom den var av relevans för studien. Vidare får deltagarna inte lida skada på grund av medverkandet (Denscombe, 2009, s. 195-196). Intervjupersonerna har inte i stor utsträckning lämnat känsliga uppgifter om sig själv, men kan ha lämnat information om andra personer. Således kommer denna typen av information inte framgå så pass specifikt att det finns möjlighet att identifiera uppgiftslämnaren eller personerna det berör (Vetenskapsrådet, 2002). Min gatekeeper var också en av intervjupersonerna och känner således till vem som intervjuades. De intervjupersonerna som arbetade på samma arbetsplats var alla informerade att det förekom intervjuer med kollegor på arbetsplatsen, men att detta inte var något problem. Men detta tas i beaktning när materialet används för att minska identifikationsmöjligheterna kollegorna emellan. Slutligen informerades intervjupersonerna i relation till *nyttjandekravet* att materialet endast kommer användas i forskningssammanhang och inte i kommersiellt bruk (Vetenskapsrådet, 2002).

Det är delvis i relation till ovan nämnda etiska aspekter som vittnen inte själv blivit intervjuade på grund av eventuellt lidande som kan uppstå i samband med intervjun, då de skulle frågas om deras upplevelse och liknande kring att vittna (Denscombe, 2009, s.195-196). Det var varken etiskt, praktiskt eller tidsmässigt fördelaktigt att utföra intervjuer eller enkäter med vittnen som precis ska komma eller precis har varit på rättegång, och detta diskuterades vid flera tillfällen med både chefer och anställda vid tingsrätt.

6. Resultat

Resultatet av materialinsamlingen presenteras med hjälp av en tematisk innehållsanalys som hjälpt till att organisera materialet utifrån teman. Under varje tema ordnas därefter materialet efter yrkeskategori. Den första frågeställningen berörs med hjälp av tema 1, den andra med hjälp av tema 2-3, och den sista genom tema 4.

6.1 Tema 1 – Erfarenheter och mönster kring vittnens benägenhet att vittna

6.1.1 Domstolshandläggare

Brottmålshandläggarna uppfattar problematiken ganska snarlikt varandra och har liknande erfarenheter. De alla tre uppfattar vittnesbenägenheten som ett problem, men att det sällan är någon som totalt vägrar, utan bara vissa kategorier av vittnen verkar mer problematiska än andra. Två av handläggarna känner att problemet har ökat medan en av dem känner att problemet har varit jämnt under de senaste åren men att telefonsamtal från oroliga vittnen

kommer relativt ofta. De känner dock att det oftast går att tala dem tillrätta, men att rädslan ändå beror på processen i sig och rädslan för att träffa den tilltalade. De alla upplever att folk ringer in och inte riktigt har en uppfattning om vad det är som gäller när de ska vittna, att de säger att de inte har sett något eller inte minns, att många vill dra tillbaka sina vittnesmål eller tror att de kan avstå. Alla tre betonar även att det är en värld som vittnen inte känner till och något som kanske bara händer en gång i livet: *"För många är detta en engångsföreteelse att behöva komma hit. Man känner inte till den här världen och målar upp den som något farligt och skrämmande"* (Handläggare 2).

Mönster bland oroliga vittnen som de upplever är främst ungdomar i liknande bekantskapskretsar eller som går på samma skola, som upplever oro för att vittna mot någon de känner till. Likaså lyfts relationsbrott eller brott där grannar vittnar mot varandra samt brottslighetens art, om det är grövre brottslighet eller våldsrelaterad brottslighet och de fall då den tilltalade har kriminella anknytningar till gäng.

6.1.2 Rådmän

Även rådmännen har uppfattningen om att rädslan och oron bland vittnen har ökat de senaste åren och att medhörning är något som kommer på tal relativt ofta. De upplever även att det är många som kommer in i rättssalen och uppfattas nervösa och känner obehag, men de flesta vill ju, och kommer också till förhandlingarna. Det är sällan som förhandlingar får ställas in på grund av att vittnen inte kommer. En rådmän säger: *"Men det har hänt den senaste tiden att jag måste säga att vittnet blivit påverkat inför en förhandling, ändra sin uppgift eller inte minns någonting"* (Rådmän 1). Två av rådmännen upplever även att antalet övergrepp i rättssak har ökat och att hot kan vara verbalt, fysiskt men även mer subtila hot som blickar eller att någon står utanför folks bostad. Det påtalas även att farhågorna för hot är överdriven, men att hot och liknande ändå förekommer. Två av rådmännen lyfter även mened som ett brott som kanske ökar, men inte är så påtagligt som övergrepp i rättssak. Sen är det svårt att veta när någon ljuger eller inte: *"Vissa vittnen tar hellre ett par månader i fängelse för mened i stället för att göra något sånt"* och *"Sen är det ju så att i vissa kretsar golar man ju inte på varandra"* (Rådmän 1).

Rådmännen upplever liknande mönster som Handläggarna, även om två av dem påtalar att alla typer av vittnen kan vara rädda eller oroliga. De poängterar grövre kriminalitet och gäng, men betonar att det inte behöver vara etablerade gäng utan kan vara ungdomsgrupper också. De lyfter att medhörning är vanligast bland ungdomar där de inblandade känner varandra eller

går på samma skola och riskerar att stöta på varandra igen. De lyfter även relationsvåld, men betonar att det främst har att göra med att vittnen känner till gärningspersonen.

6.1.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare

Samordnaren på brottsofferjouren och vittnesstödjarna lyfter också problematiken av liten erfarenhet och att många är med om detta för första gången, men att folk ändå tar vittnesplikten på allvar. De upplever att oroligheten varierar och antingen tar vittnesstödjarna första kontakten eller så är det ganska jämnt fördelat. Oftast upplever vittnesstödjarna att vittnen vill ha någon form av hjälp eller vägledning, och att det sällan är att någon nekar helt. Det händer även att vittnen ringer till Brottsofferjouren i förväg om frågor om vittnesstöd inför förhandlingen. Vittnesstödjarna upplever även att oroligheten till största del beror på osäkerhet och rädsla för processen i sig, och att praktisk information om rättegången oftast lugnar vittnen. Alla påpekar att rädslan varierar, men samordnaren på Brottsofferjouren beskriver problematiken genom att säga att det är *”normala reaktioner på onormala situationer, för det är ingen normal situation att vara i tingsrätt och ha bevittnat eller utsatts för ett brott”* (Samordnare, Brottsofferjouren).

Det ena vittnesstödet anser att oro och rädsla förekommer blanda alla typer av vittnen och kan inte se något specifikt mönster. De andra två vittnesstödjarna poängterar relationsbrott och kvinnofridskränkning samt yngre vittnen som oroliga om de ska vittna mot skolkamrater. Även poängteras brottstyp, men främst är folk oroliga som känner till gärningspersonen. Vittnesstödjarna tillfrågades även om deras uppfattning om varför vittnen som är rädda och oroliga ändå kommer till tingsrätt, var två av dem upplevde att plikten att komma och göra sin samhällstjänst men även att moral och att bidra till att gärningspersonen blir straffad kan förekomma.

6.1.4 Poliser

Poliserna uttrycker liknande resonemang som övriga intervjupersoner, var den ena polisen lyfter att det faktiskt är många vittnen som gärna hjälper till, men att det kan bli fel då de säger saker endast för att vara tillmötesgående. Dock uttrycker han också att benägenheten att vittna har sjunkit, vilken är en uppfattning den andra polisen delar, samt att rädslan främst beror på gärningspersonen. Båda poliserna uttrycker att det blir vanligare med hot, påtryckningar och repressalier och att dessa kan vara både verbala, fysiska och symboliska. Den ena polisen uttrycker att många rädslor beror på fördomar och olika uppfattningar om att vittna. Den andra polisen uttrycker att det är svårt att utreda ungdomsärenden på grund av att vittnen är rädda för gärningspersonerna och deras kamratkretsar. Samma polis upplever också

att antalet övergrepp i rättssak har ökat samt även mened, men att det är svårt att utreda och mycket tyvärr läggs ner. Den ena polisen uttrycker specifikt att ungdomar ofta vill skydda sina kompisar eller inte vill berätta på grund av att de är rädda, och att påtryckningar sker: *”Ja, alltså de har blivit rätt så otäckt utsatta kan man ju säga, både vittnen och målsäganden som blir utsatta för pistolhot. Och ja, det kan ju vara annat också att man letar upp dem på skolor och berättar att de inte får berätta något”* (Polis 2).

Även poliserna anser att unga vittnen ofta är oroligare än andra, och att relationen till gärningspersonen spelar roll, men att rädslan kan bero på olika saker som bland annat brottstypen. Den andra polisen uttrycker att även relationsbrott kan vara problematiskt men grundläggande är även här att det finns en relation mellan gärningspersonen och vittnet.

6.2 Tema 2: Problematiska faktorer som påverkar vittnesbenägenheten

Det var svårare att kategorisera problematiska faktorer utifrån yrkeskategori eftersom många lyfte liknande problem. Genomgående problematiska faktorer som alla intervjupersoner lyfter är när vittnen ska vittna mot någon de känner till och att man ingår i samma sociala miljö, samt den bristande kunskapen som råder bland vittnen om deras roll och hur det går till att vittna. Alla yrkeskategorier lyfter att det är svårt att övertyga vittnen om att det är lugnt att vittna, för de kan inte garantera deras säkerhet. Alla förutom vittnesstödarna poängterar även hur media framställer vittnessituationen, vilket bidrar till rädsla och förutfattade mening om vad det innebär att vittna: *”Det här med att vittnen hotas och tystas, att man hämnas på vittnen och så... personers uppfattning om det blandas säkert ut med vad man sett på film, läst i tidningar och vad man hört talas om”* (Handläggare 1).

6.2.1 Domstolshandläggare

Handläggarna lyfter att det är ett problem att det tar lång tid från dess att brott uppdragas tills huvudförhandling hålls och faktumet att många är oerfarna och inte känner till rättsprocessen. Handläggarna lyfter även problemet med förhandlingar som tvingas ställas in och vittnen som då måste ladda om inför nästa gång, samt även hur lokalernas utformning är viktig för att aktörer ska slippa stöta på varandra. Ytterligare en problematisk faktor är att vittnen är ensamma i rättsprocessen i förhållande till målsäganden som har målsägandebiträde som hjälper dem. Information är ett återkommande problem och går hand i hand med bristen på kunskap som alla uttryckte, var en handläggarna dock betonar att det inte bara handlar om att förmedla information, utan också se till så att folk förstår den. Ytterligare en problematisk faktor är någon form av vinst- och förlustövertvägning, som uttrycks väl genom citatet: *”Man*

tycker att riskerna är större, så att det inte [sic], rättfärdigar inte att man ska utsätta sig för det [att vittna]” (Handläggare 3).

6.2.2 Rådmän

Rådmännen lyfter problematiken med påtryckningar och hot som är svåra att uppdaga och bevisa och att hot kan utspelas på många olika sätt. Detta är ett problem i hela rättssystemet, och illustreras genom den ena rådmannen citat: ” *Systemet fungerar inte rakt igenom då om folk inte kan känna sig trygga, och ibland kan det vara obefogat men känslan finns ju där ofta så att säga*” (Rådman 3). Samma rådman lyfter även omorganisationen och bristen på resurser hos polisen för att kunna uppdaga brott och utreda brott som ett stort problem. Rådmännen lyfter även sociala medier som en faktor, var det är lättare att hitta folk, nå ut med hot samt att formulera sig på ett sätt som kanske bara för mottagaren, upplevs hotfullt. Slutligen lyfter en rådman problemet med att förtroendet för rättsväsendet sjunker om man inte kan upprätthålla folks rättigheter och trygghet.

6.2.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare

Vittnesstödjarna och samordnaren på brottsofferjouren poängterar i högsta grad information och okunskap som ett problem, eftersom det är mycket sådant som vittnen frågar dem om när de kommer till rättegång. Vittnesstödjarna trycker även på kallelsernas utformning, men även problematiska förhållande för vittnesstödsverksamheten så som att veta vilka vittnen som kommer och svårigheten att vara på flera ställen samtidigt om det behövs. Även vittnesstödjarna trycker på lokalerna och hur de får jobba ibland med att vittnena inte ska behöva springa på den tilltalade eller dennes familj och vänner, eftersom det kan vara ett stort orosmoment för ett nervöst vittne. Samordnaren för vittnesstödjarna uttrycker även en faktor kring svårigheten att rekrytera volontärer och att det är svårt att ställa krav på volontärsarbetare, samtidigt som det är viktigt att människor vill vara vittnesstödjare utan vinstintresse. Detta påverkar vad som kan krävas av vittnesstödjarna samtidigt som bristen på volontärer kan bidra till svårigheter att leverera vittnesstödjare inför rättegångar.

6.2.4 Poliser

Polisernas främsta problem gäller att få oroliga vittnen att berätta självmant och att de inte heller kan lova dem trygghet, men att många kanske har uppfattningen om att det är farligt att vittna. Ytterligare problematiskt är frågan beträffande fler videoförhör och dess bevisvärde, då rättigheter ställs mot rättigheter där det är en avvägning om det är vittnets eller den tilltalades rättigheter som ska beaktas i första hand. En av poliserna uttrycker även resursbrist som en

bidragande faktor till problematiken, eftersom att färre poliser finns ute att uppdaga och utreda brott, vilket leder till att mål i större utsträckning hänger på vittnesutsagor.

6.3 Tema 3: Ovilliga vittnens påverkan på den rättskipande verksamheten

6.3.1 Domstolshandläggare

Under detta tema diskuteras mycket liknande aspekter av samtliga intervjupersoner som gäller rättssäkerheten och rättsstatens i ett större perspektiv, men även på mikroplan vid varje instans. Handläggarna betonar att förtroendet för rättsväsendet är väsentligt när det gäller vittnesbenägenheten och att bemötandet har stor påverkan av detta, samt att det händer att mål får ställas in grund av att vittnen inte kommer. Vittnen är en viktig del i rättsprocessen och behövs i många fall för att kunna göra en rättvis bedömning. Trots att många känner obehag och rädsla så är det en plikt, och att det inte skulle fungera om vittnen bara kunde tacka nej. Vidare lyfter en handläggare: *”Det är ett jätte viktigt samtal för vittnet, en viktig grej för domstolen som helhet eller hela domstolsväsendet att folk ska ha förtroende för verksamheten, att om man ringer får man dåliga svar (...) att man får dåliga bemötande är det klart man får sämre förtroende för domstolen eller rättsväsendet i helhet”* (ibid). En handläggare lyfter även allt arbete runtomkring både administrativt och ekonomiskt med inställda förhandlingar om vittnen inte kommer. Dock uttrycker alla en känsla av olust och att de blir klämda mellan att behöva få förhandlingen att ske, samtidigt som de måste försöka hålla balansen av att vara trevliga och tillmötesgående.

6.3.2 Rådmän

Rådmännen uttrycker liknande omständigheter för verksamheten men mer fokus på att nervösa vittnesmål eller vittnen som inte kommer alls gör det svårare att döma och avgöra målen på ett rättvist sätt. Bevisvärdet för vittnen som är nervösa eller inte säger så mycket ska inte spela roll, men det kan komma att påverka underlaget för domen och då blir det svårare att fatta beslut. Även rådmännen säger att det händer att förhandlingar får ställas in på grund av att vittnen inte kommer, men likaså här anses det vara ganska ovanligt. Här lyfts även av två av rådmännen brottet mened, och hur vittnesbenägenheten kan leda till att folk ljuger i rätten på grund av ovilja att sätta dit någon eller rädsla för gärningspersonen. Vidare lyfts även att åklagare kan komma att behöva ifrågasätta vittnesmålet gentemot vad som sades under förundersökningen och då läses det upp, vilket har ett lägre bevisvärde än det som sägs under rättegång.

6.3.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare

Samordnaren på Brottsofferjouren och vittnesstödjarna uttrycker samma problematik med svårigheten att döma, men även hur antalet mål har minskat på grund av bristande bevisning och hur mål blir inställda och hur vittnesstödjarna ibland sitter och väntar på vittnen som inte kommer. Det kan bero på antingen att vittnen uteblir helt enkelt, eller att vittnen hörs per telefon eller videolänk, delvis på grund av benägenheten att vilja komma till tingsrätten i person. Samordnaren lyfter även vikten av samhällsfunktionen som vittnen har i ett större perspektiv och hur de bidrar till ett fungerande rättssamhälle, men hur detta påverkas av förtroendet för rättsväsendet. Det ena vittnesstödet uttrycker: *”Visst det är en plikt [att vittna] men det är också, utan vittnen så är det liksom, funkar inte rättsväsendet”* (Vittnesstöd 2).

6.3.4 Poliser

Polisverksamheten påverkas främst av svårigheterna att utreda brott när vittnen inte framträder som vittnen eller säger vad de sett eller upplevt under förhören. Den ena polisen poängterar att benägenheten har gått ner, men många vittnen som kommer vill hjälpa men att det finns risk att de säger saker de inte upplevt för att vara tillmötesgående. Detta gör att det blir fel i utredningen och i rättegången senare. Den andra polisen lyfter att förhandlingar kan komma att ställas in på grund av att unga vittnen inte vill berätta, och då skickas målet tillbaka till polisen för att ta upp förhören på videoinspelning som senare kan användas i rättegången istället. Samma polis uttrycker även att det är ett stort problem för polisverksamheten att ärenden läggs ner för att vittnen inte framträder eller inte vill vittna mot folk de känner, speciellt unga. Det gör att mål får avslutas och aldrig kommer till tingsrätt: *”Ja det syns ju mer och mer i mina utredningar, så att man saknar vittne. Och det blir ju då att ärenden blir nedlagda, vilket gör att det ser lugnt ut på tingsrätten och åklagaren, men att vi ändå har att göra här (...) så blir de nedlagda på grund av rädsla, att de letar upp dem igen”* (Polis 2).

6.4 Tema 4: Hur ser arbetet ut kring rädda vittnen och hur kan det förbättras

6.4.1 Domstolshandläggare

Handläggarna betonar att när vittnen ringer och är oroliga, att det är viktigt att normalisera och avdramatisera och att informera om vilka möjligheter som finns för vittnen i form av telefonförhör, videoförhör och medhörning. Handläggare hänvisar till Brottsofferjouren och vittnesstödjarna och att de kan möta vittnen när de kommer till rätten. Alla tre betonar att det är viktigt att vara lugn och ta deras rädsla på allvar och ha respekt för dem. Samtliga lyfter även att ibland måste de poängtera för vittnena att de måste komma och att de kan riskera vite eller polishämtning om de inte kommer, men att denna informationen är tråkig att påpeka. De

upplever även att det hjälper att informera vittnena om vad deras roll innebär, att de inte är de enda vittnena i målet och att deras vittnesmål kanske inte är den avgörande bevisningen. Som förslag på förbättringar lyfts kallelsernas utformning men att det är svårt att kombinera lätläslighet och vänlighet när det ändå är ett allvar. Några specifika riktlinjer finns inte om hur handläggare ska prata med vittnen, vilket kanske skulle vara bra enligt dem. Två av handläggarna lyfter även bevisvärde på förhör av vittnen och hur det skulle vara fördelaktigt att använda fler inspelade förhör från polisen. Ytterligare lyfts bättre samarbete myndigheter emellan beträffande information om oroliga vittnen, bättre användarvänlighet på hemsidan, mer resurs åt vittnesstödjarna samt att information till vittnen kan komma tidigare när exempelvis åklagaren väcker åtal. Anonyma vittnen lyfts också, men att inställningen till detta i regel är negativ, men i extremfall kan det resoneras fram som rimligt.

6.4.2 Rådmän

Även rådmännen betonar vikten av att vara lugna och respektera folks oro, att ge en god introduktion till rättegången och bemöta folk vänligt. Medhörning lyfts också ofta som ett bra hjälpmedel, men problematiken med bevisvärdet om den tilltalade inte kan ställa frågor, var den ena rådmannen invänder med: *"att det är ju bäst för bevisvärdet om alla är här inne, och så är det ju men det är ju så att det är inget bra bevisvärde i en person som inte vågar berätta fritt heller"* (Rådman 3). Två av rådmännen lyfter utbildning som eventuellt förbättring för hantering av vittnen som är rädda. Utöver det lyfts kallelserna som något som kan ses över i formulering, att resursproblem föreligger hos polisen, kommunikation kollegor emellan och mer arbete med vittnesstödjarna, samt att använda mer videoförhör från polisen. Två av tre lyfter även anonyma vittnen där båda är kluvna, men kan se att det skulle kunna fungera i extremare fall.

6.4.3 Brottsofferjouren och vittnesstödjare

Samordnaren på brottsofferjouren och vittnesstödjarna arbetar främst utifrån praktisk information om hur en rättegång fungerar, vem som kommer ställa vilka frågor, vikten av att bara säger det man minns, att de visar runt, visar bilder och förbereder vittnen. Vad alla betonar är att lugna ner vittnet, avdramatisera situationen, ha ett gott bemötande och vara en god medmänniska. Vittnesstödjare förmedlar också kontakt mellan personer och lyfter frågan om medhörning och hjälp med det av ordningsvakterna. Ibland följer vittnesstödjarna även med in på förhandlingen i mån av tid. De poängterar att det är viktigt att vara alert när vittnen kommer och var resten sitter och fånga upp vittnen om de behöver hjälp. Vittnesstödjarna har även gått en utbildning om 30 timmar i juridisk kunskap och hur de ska arbeta som

vittnesstödjare. En vittnesstödjare uttrycker inga specifika åsikter om hur det går att förbättra omständigheterna eller verksamheten, utan upplever att det fungerar som det är. De andra två samt samordnaren på Brottsofferjouren påpekar allihopa kallelserna, hur de kan framstå som hotfulla och kalla och kanske kunde formulerats om, men genomgående är att information är viktigt, både hur den ges och hur den tas emot.

6.4.4 Poliser

Poliserna har, i förhållande till övriga intervjupersonen en förhållning och betonar därmed vikten av att lyssna och låta vittnen berätta fritt om sina upplevelser innan de ställer frågor. Även poliserna trycker på vikten att få vittnen att känna sig bekväma och avslappnade för att få mest utav förhöret och att avdramatisera och inte påverka vittnena till att säga något de inte själv upplevt. Utredarnas uppgift är att få så mycket information ur vittnena som möjligt, men ändå vara trevlig och lugnande. Båda poliserna tar upp alla förhör på ljudfil, skriver ner det och låter därefter personen godkänna förhöret för att förhindra att de förnekar något när de kommer till rättegång. Båda poliserna lyfter även att det förekommer tillfällen då de fått agera vittnen i rättegång för att bekräfta att det som står i förhören stämmer och godkändes. Även här lyfts anonyma vittnen av båda poliserna, var även de är tveksamma till det på grund av rätten för försvaret och gärningspersonen att ställa frågor till vittnet. Det lyfts även att det finns ett skyddspaket med skyddade uppgifter och liknande men att det sällan händer. Men viktigast är ett bra arbete med avdramatisering och främst bemötande.

7. Analys

7.1 Tema 1, Erfarenheter och mönster kring vittnens benägenhet att vittna

Den första frågeställningen berörde rättsväsendets uppfattningar om vittnens ovilja att vittna och vilka erfarenheter de har av det. Det kan konstateras att erfarenheterna inom rättsväsendet ser liknande ut, men att vittnesbenägenheten kan manifesteras sig olika beroende på instans i rättsväsendet. Poliser lyfter att rädslan i stort beror på rädsla för gärningspersonen, medan det verkar som att när det väl kommer till tingsrätt så upplevs informationsbrist och rädsla för rättsprocessen i sig vara stora problem.

Rådman 1 nämner att i vissa kretsar "golar" (skvallrar) man inte på varandra, vilket är ett tecken på att det fundament som den klassiska avskräckningsteorin vilar på (Larsson & Engdahl, 2011, s. 54) brister i förhållande till vilken typ av avskräckning som är mest effektiv. Vissa vittnen avskräcks alltmer från andra sanktioner än de rättsliga, vilket kan vara en

anledning till att vittnen begår mened eller inte vittnar alls. Om folk hellre tar det rättsliga straffet än att vittna och riskera att utsätta för repressalier, så har straffet för mened inte tillräckligt avskräckande effekt, eller rättare sagt har de alternativa sanktionerna mer avskräckande effekt. Håkan Hydén lyfter att olika normer förekommer i olika grupper av individer, och att brytandet av dessa normer leder till sanktioner, exempelvis uteslutning från gruppen (Hydén, 2002, s. 96-100). Om normen i en kompisgrupp är att inte ”gola” på varandra, och gruppmedlemmar då skulle vittna mot varandra, skulle detta innebära att brytande av de rådande normerna i gruppen och då riskerar individen att uteslutas från sina vänner. Detta kan relateras till att intervjupersonerna säger att folk ofta har en relation till gärningspersonen och störst är problemen bland ungdomsgrupper, var BRÅ även bekräftar att övergrepp i rättssak är som vanligast bland ungdomar (Granath & Westlund, 2011). Både mina intervjupersoner och tidigare forskning lyfter även att hot påverkar viljan att vittna och kan se olika ut, både verbala och fysiska, men också symboliska hot i form av att markera sin kriminella roll eller subtila hot genom blickar och förföljelse (O’Flaherty & Sethi, 2010, s. 416-417; de Brouwer, 2015, s. 712-713).

Detta leder till att komponenten (V) vilja i normmodellen brister, och därmed är det svårt att upprätthålla normen att vittna. Vilja baserar sig på aktörsnivå och på varje individs egna värderingar och moral (Hyden, 2002, s. 289), och detta påverkas av vilka grupptillhörigheter de har. Viljan baseras alltså också på intryck av hot och liknande och om vittnen inte känner sig trygga vill de inte ställa upp och vittna i dessa situationer. Tidigare forskning lyfter även vikten av relationen till gärningspersonen, men att hot oftast förekommer i gängrelaterad brottslighet (Bridenball & Jesilow, 2005, s. 70-71; Endre, 2015, s. 70-78; O’Flaherty & Sethi, 2010, s. 399-402; Fyfe & McKay, 2000a, s. 676-680), vilket mitt resultat påvisar att så behöver inte vara fallet. Således har Moral och värderingar, som jag kan se det, tre olika roller när det kommer till vittnen. Vittnen kan ha en annan moralisk övertygelse och andra värderingar som strider emot normen att vittna, som kompisar och liknande gruppträck eller relationer påverkar, och då har personen bara ingen vilja att delta. Detta överensstämmer väl med vad intervjupersonerna lyft som tydliga mönster bland vittnens ovilja att vittna, nämligen ungdomar som går på samma skola eller känner varandra, samt folk i nära relationer. Den andra rollen innebär att vittnen kanske har moralisk övertygelse om att det är rätt att vittna, men viljan försvinner när de upplever otrygghet inför eventuella hot och repressalier från gärningspersonen, och därmed brister (V) viljan. Dessa fall kan också stämma in på folk i nära relationer och kompisrelationer, men främst beträffande de sista två mönstren som

nämns, grov brottslighet och gängkriminalitet. I dessa fall behöver personen inte ha en relation till gärningspersonen, utan det räcker att de kanske känner till dem och deras anknytningar för att bli rädda för hot och repressalier. Den tredje rollen står för de personer, som trots rädsla ändå kommer och vittnar, då moral och plikt överensstämmer mer med de rättsliga än med gärningspersonens moral. I och med att varje fall av internalisering av en norm måste studeras enskilt och botten i varje enskild individs moral och samvete (Hydén, 2002, s.289), kan det variera mellan vittnen varför vissa kommer och andra inte. Vissa kanske delar moralen att komma eller att samvetet säger att denna plikt måste uppfyllas. Detta stämmer även väl överens med vad vittnesstödjarna lyfter kring varför vittnen kommer, var de lyfter en känsla för plikten och samhällstjänsten, samt moraliska övertygelser. Moralisk övertygelse påpekas även av Bowles, Garcia Reyes och Garoupa i deras forskning, men att det krävs att den moraliska övertygelsen överstiger egoistiska aspekter i form av rädsla och obehag hos vittnen (2009, s. 376-377).

Bristen på vilja kan leda nya normer som skapas bland vittnen att inte vittna om de bevitnar ett brott, på grund av risken för repressalier och obehagliga konsekvenser. Vidare kan det innebära en norm kring vad man säger när man inte vill vittna, eller för oviljan att sätta dit en kompis, vilket kan liknas vid vad Rådman 1 sa kring att folk i vissa kretsar inte skvallrar på varandra. Även detta kan relateras till avskräckningsteorin och vad Rådman 1 sa om att vissa vittnen hellre tar fängelsestraff än att vittna. Detta överensstämmer också med vad tidigare forskning påpekar kring att folk, dock speciellt i gängrelaterade brott, tenderar att ljuga för att skydda någon eller på grund av rädsla (Bridenball & Jesilow, 2005, s. 70-71; Endre, 2015, s. 71-80).

7.2 Tema 2 och 3: Problematiska faktorer och hur rättskipningen påverkas

Den andra frågeställningen berör vilka faktorer som påverkar rätta vittnen och hur ovilliga vittnen påverkar den rättskipande verksamheten. De nämnda faktorer kan organiseras under två av normmodellen komponenter, nämligen (K) Kunskap och kognition och (SM) System och möjligheter (Hydén, 2002, s. 280). Kunskap och kognition handlar om att individer behöver dels ha kunskap om de rådande normerna och dess förutsättningar, och dels ha kognitionsförmågan att förstå och bearbeta denna kunskap, för att en norm ska kunna internaliseras (Hydén, 2002, s. 285). För det första lyfts problemet redan under föregående tema att vittnen ringer till tingsrätten och ställer frågor om saker de inte förstår eller missuppfattat. För det andra lyfter vittnesstödjarna att vittnen ofta kommer till rättegången oförberedda och oroliga och lugnas ned av att förstå hur rättegången går till och annan

praktisk information. Även kallelsen lyfts som problematiskt utformad och skulle gagnas av att ha en mer praktiskt och lättläslig beskrivelse av rättegången för att förbereda vittnen. Detta tyder på, som Hydén poängterar med normmodellen, att komponenten (K) kunskap är bristfällig för vittnen beträffande vittnens rättigheter och möjligheter, samt den praktiska informationen. Att vittnen är ensamma genom rättsprocessen utan något stöd kan också vara en bidragande faktor till kunskapsunderskottet och otryggheten. Vidare lyfts problematiken också att vittnen förstår olika och har olika fördomar och uppfattningar om vad det innebär att vittna. Det vill säga att det krävs inte bara kunskap, utan rätt sorts kunskap för att upprätthålla normen att det är okej att vittna. Om vittnen tror att de måste vittna med den tilltalade i salen, eller att de inte vet vad de ska säga om de inte minns, eller till och med tror att risken för repressalier är stor på grund av mediabilden, minskar vittnesbenägenheten. Om inte tillräckligt eller rätt kunskap tillfaller vittnen får de en skev bild av vad det innebär att vittna, och på så vis kan normen att det är okej att vittna inte upprätthållas (Hydén, 2002, s. 280).

Slutligen lyfts problematiska faktorer så som att rättsväsendet känner sig klivna inför att lova vittnen säkerhet eftersom intervjupersonerna uttrycker det som att de inte kan garantera dem detta längre. Att vittnen hotas och påverkas och att bevisvärdet kan sjunka på dessa vittnesmål är också ett systemfel som inte lyckas upprätthålla vittnens säkerhet samt att brotten mened och övergrepp i rättssak är svåra att bevisa och utreda, vilket även BRÅ:s statistik intygar (BRÅ, 2015a; BRÅ 2015b). De sista faktorerna har med resurser att göra, både beträffande poliser och vittnesstödjare. Polisernas resursbrist innebär att allt färre poliser patrullerar och uppdagar brottslighet och allt fler mål blir beroende av enskilda vittnen och att de träder fram. Vidare blir det svårare att utreda brott och många misstankar läggs istället ner. Samtliga av dessa faktorer beror på vad Håkan Hydén benämner som (SM) system och möjligheter, nämligen att det krävs ett system för vilket normen kan existera i, och att det finns möjligheter att implementera denna norm i detta system (Hydén, 2002, s. 283). Detta demonstreras väl genom citatet från Rådman 3 om att systemet inte fungerar när vittnen känner sig otrygga. Det rättsliga *systemet* är således inte optimalt utformat för att bidra med hög vittnesbenägenhet eller för att vittnen ska känna sig trygga. Dessutom krävs *möjligheter* för att implementera vittnesplikten, men svårigheterna med att uppdaga mened och övergrepp i rättssak eller att ens hitta folk som vill berätta om vad de sett, är svårt på grund av den rådande otryggheten för vittnen.

I förhållande till detta kan Pounds diskussion kring *law in books* och *law in action* vara relevant utifrån klyftan mellan vad lagen om vittnesplikt och hur lagen implementeras genom

rättsväsendet genom *law in action* (Treviño, 2013, s. 46). I enlighet med ovanstående resonemang kring ett systemfel (Hydén, 2002, s. 283), betonar relationen mellan *law in books* och *law in action* vikten av att systemet kan sammankoppla dessa två delar. I förhållande till Pounds resonemang kring makro- och mikroförhållanden kan här lyftas att det finns resonemang som påpekar aspekter på både makro- och mikronivå (Banakar & Travers, 2013, s.160). På mikroplan lyfts främst hur förhandlingar får ställas in om vittnen inte kommer, samt den administrativa bördan som uppstår med att försöka få vittnen delgivna och att komma till förhandlingen. Dessutom lyfts hur arbetare inom rättsväsendet är en svår balans mellan ett gott bemötande och att ändå betona allvaret. Både Rådmän och poliser lyfter även i de enskilda fallen att mål kan bli svåra att utreda och döma om vittnena inte vågar berätta. På makroplan lyfts förhållanden som mikroaspekterna kommer att påverka om de blir för många och för påtagliga, var främst rättssäkerheten och förtroendet för rättsväsendet poängteras. Pound lyfter vikten av att lagen ska kunna implementeras på mikronivå för att förtroendet för rättssystemet inte ska fallera (ibid). Detta kan relateras till vad intervjupersonerna lyfter kring förtroende till rättssystemet och att det är relaterat till hur rättsväsendet bemöter vittnen.

Aspekter av rättssäkerheten lyfts flera gånger i förhållande till att vittnen krävs för att kunna avgöra mål på ett rättvist sätt, var då mikroförhållanden kring bevisvärde och vittnesutsagor i varje enskilt fall spelar stor roll. Det lyfts även hur oförmågan att utreda ärenden under förundersökningen beror på individuella fall av vittnen som inte vill framträda, samtidigt som detta i stort påverkar både förtroende för rättsväsendets utredande och rättskipande verksamhet. Dessa resonemang kring makro- och mikroförhållande har i stor grad att göra med både Hydéns aspekt av system och möjligheter (Hydén, 2002, s. 283), om systemet inte lyckas upprätthålla både lag om vittnesplikt, övergrepp i rättssak och mened, leder det till att vittnen inte vågar framträda som vittnen, och vidare till minskat förtroende. *Law in books* är i detta fallet främst vittnesplikten, mened och övergrepp i rättssak, vilka ska upprätthålla en rättssäkerhet. *Law in action* är således hur rättsväsendet *behandlar* dessa lagar och förpliktelser gentemot vittnen i förhållande till information och kunskap, och *förstärker* lagarna genom rättssystemet och dess möjligheter att upprätthålla detta. Detta resultat tyder på en klyfta häremellan. Således är relationen mellan *law in books* och *law in action* vital för just vittnesbenägenheten och för hur vittnesbenägenheten påverkar den rättskipande verksamheten.

7.3 Tema 4: Hur ser arbetet ut kring rädda vittnen och hur kan det förbättras

Den tredje och sista frågeställningen berör det praktiska arbetet som rättsväsendet bedriver kring oroliga vittnen och hur detta kan förbättras. Det kan urskiljas en vag struktur av Hydéns normmodell och hur dessa tre komponenter behöver både finnas och förstärkas för att få vittnen att komma. Beträffande komponenten vilja och värderingar (V) (Hydén, 2002, s. 285) lyfts aspekter så som exempelvis ett gott bemötande genom hela rättsprocessen, anonyma vittnen, användningen av medhörning och mer resurs till vittnesstöd för att öka vittnens vilja att vittna. Om vittnen känner att risken för eventuella hot och repressalier minskar, finns chansen att viljan att vittna skulle kunna öka. Beträffande Hydéns andra komponent om (K) Kunskap (ibid) lyfts aspekter av verksamheterna som går ut på att främst handläggare, rådmän och vittnesstödjare ger rätt och bra information till vittnen när vittnen ringer eller kommer till förhandlingen. Denna information påpekas kunna förbättras avseende information om hur processen går till, vad rollen som vittne innebär, att de får information om vittnesstöd och att hemsidan och informationen som framgår av kallelserna är lätt att förstå. Även tidigare forskning påvisar att information och kunskap är en bidragande faktor till rädsla inför rättsprocessen (Bruce, 2005, s.25; Niemi-Kiesläinen, 2007, s. 358-360; Endre, 2015, s. 85-86). Således är det av vikt att se till så att vittnen har kunskap, och rätt kunskap om vad det innebär att vittna och vilja möjligheter vittnen har, samt att informationen också förmedlas på ett begripligt sätt.

Den sista aspekten av Hydéns normmodell, (SM) System och möjligheter syns i rättsväsendets arbete när det kommer till verksamheternas utformning utifrån lag och möjligheter. Exempelvis lyfts att kallelserna måste ha en viss utformning med vissa juridiska omständigheter kring påföljder om vittnen uteblir, och att bevisvärdet på telefon- och videoförhör är lägre än ett vittnesförhör i salen. Det finns inte heller etablerade och specifika riktlinjer för hur personal bör prata med vittnen, förutom polisens förhållningsutbildning. Poliser tenderar också att ta upp vittnesförhören på ljudfil, om tveksamheter uppstår i tingsrätt kring vittnesutsagan hos polisen, samt att polisen kan förse speciellt utsatta vittnen med ett skyddspaket. Det arbete som kan förbättras i förhållande till vittnesbenägenheten handlar här främst om de rättsliga begränsningarna i systemet och av möjligheterna att göra vittnen villiga att vittna. Detta handlar främst om vittnens ensamhet utan stöd genom hela rättsprocessen, att någon form av utbildning kring samtal med vittnen kunde hjälpa samt att skyddspaketet för vittnen sällan används. Det lyfts i tidigare forskning att vittnesskyddsprogrammen har gjort stora skillnader för vittnen som varit oroliga, men är oftast relaterad till organiserad

brottslighet (Bruce, 2005, s. 23-25; Endre, 2015, s.70-74; Niemi-Kiesläinen, 2007, s.358; Fyfe & McKay, 2000b, s. 675-677). Vidare lyfter även svårigheterna att utreda och uppdaga hot, var tidigare forskning påvisar samma aspekt och att det är svårt att skydda folk från att motta hot, speciellt via sociala medier, men även på andra arenor (Browning, 2014, s. 214; Garvey, 2014, s. 93). Men stor vikt ligger på kritiken kring att rättssystemet och lag inte möjliggör användandet av video och ljudinspelningar från förundersökningen i rätten, på grund av att alla parter har rätt att ställa frågor, medan ett vittne som inte kan berätta fritt inte får högt bevisvärde.

Således finns det problematiska omständigheter med behandlingen av vittnen genom rättssystemet i förhållande till vittnesbenägenheten, vilka överensstämmer med Håkan Hydén's tre komponenter av normmodellen (Hydén, 2002, s. 280). Som Hydén också lyfter har dessa tre en växelverkande relation till varandra (Hydén, 2002, s. 287). Genom att stärka kunskapen kring vittnens roll och rättsliga hjälpmedel kan viljan att vittna påverkas, samtidigt som att förstärkningen av systemet och öka möjligheterna att tillgodose vittnens behov av trygghet också ökar viljan.

7.4 Övergripande analys

För att förstå sambandet mellan alla delar av analysen görs ett försök på en övergripande och sammanfattande analys av samtliga teman och teoretiska utgångspunkter.

Inledningsvis kan konstateras att vittnesbenägenhetens kräver att vittnen är mer avskräckta från rättsliga sanktioner än informella (Larsson & Engdahl, 2011, s. 54). De vittnen som kommer och vittnar trots rädsla känner kanske detta, men de har en moralisk övertygelse till att följa plikten att vittna. Problematiken syns tydligast kring rädslan för repressalier från gärningspersonen, vilket är som påtagligast när vittnet känner gärningspersonen. Denna teori kan även relateras till brottet mened, då det händer att folk är villiga att begå mened och ta de rättsliga konsekvenserna, än att tala sanning och riskera hämndaktioner. Avskräckningsteorin fungerar inte på grund av att Normmodellens tre aspekter, vilja, kunskap och systemmöjligheter brister. Dessa komponenter av normmodellen påverkar varandra och i synnerhet normsystemet de verkar i, nämligen rättssystemet.

Vittnesplikten kan ses i förhållande till James Colemans resonemang, som en norm som måste appliceras på mikronivå för att makronivån ska kunna upprätthålla rättssäkerhet och lag (Hydén, 2002, s. 103). Rättsstaten, rättsväsendet och lagen är således målgruppen av lagen, medan privatpersoner på mikronivå är adressaten för vilka normen ska styra. Om det således

inte föreligger ett gemensamt intresse där denna normen gynnar både de som uttalat den (målgruppen) och de som den riktas mot (adressaten) kan normen dåligt upprätthållas (ibid). På grund av att målgruppen och adressaten inte har ett gemensamt intresse när vittnen inte vill vittna, uppstår de problem mellan *law in books* och *law in action* (Treviño, 2013 s. 46) då lagen och rättsväsendet har problem med att upprätthålla vittnesplikten samt bestraffa brott som mened och övergrepp i rättssak. Denna klyfta uppstår då vilja, kunskap och systemmöjligheter inte sammanfaller, vilket påverkar rättssäkerheten och förtroendet för rättsväsendet. På grund av klyftan mellan *law in books* och *law in action* uppstår nya normer som föreskriver hur vittnen ska uppträda för att slippa vittna, genom att säga att de inget sett eller minns.

8. Sammanfattning och slutsatser

För att återanknyta till den inledande problemformuleringen krävs det att vittnen vågar vittna för att rättsväsendet ska kunna skipa rättvisa och upprätthålla lag och rättssäkerhet (Sveriges Domstolar, 2017; Polisen, 2016a). Därmed är det upp till rättsväsendet att ta hand om vittnen så de känner sig trygga nog att vittna, och således är det av rättssociologisk relevans att undersöka rättsväsendets erfarenheter och roll när det kommer till vittnesbenägenheten (Banakar, 2009; Pound, 1917, s. 161-166). Syftet med denna uppsats var således att beskriva svårigheterna med att få osäkra vittnen att vittna i praktiken, identifiera vilka faktorer som påverkar vittnens benägenhet att vittna och hur oroliga vittnen påverkar den rättskipande verksamheten, samt slutligen beskriva hur det praktiska arbetet ser ut med oroliga vittnen och hur det kan förbättras.

I förhållande till den första frågeställningen: *Hur upplever anställda inom rättsväsendet oroliga och rädda vittnens beteende i relation till deras ovilja att vittna?* Påvisar erfarenheterna att det är ett relativt påtagligt problem med oroliga och rädda vittnen som beror antingen på rädsla för gärningspersonen eller för processen i sig. Det händer att vittnen både blir utsatta för brott (övergrepp i rättssak) och begår brott (mened). Här syns ett tydligt problem med (V) vilja i enlighet med Normmodellen (Hydén, 2002, s. 285), som brister både beträffande rädsla för repressalier och oviljan att sätta dit folk. Detta bottnar i avskräckningsteorins brist i att vittnen är mer rädda för informella sanktioner än rättsliga (Larsson & Engdahl, 2011, s. 54).

Frågeställning två var: *Vilka problematiska faktorer påverkar vittnesbenägenheten och vilka negativa effekter har ovilliga vittnen på den rättskipande verksamheten?* Den första delen av frågeställningen besvaras genom tema två. De problematiska faktorerna som påpekas mest relateras i största utsträckning till informationsunderskott kring vittnesprocessen och systemfel i förhållande till upprätthållandet av vittnens trygghet och vilja. Således, trots att intervjupersonerna själv arbetar inom rättsväsendet, påvisar detta resultat att de problematiska faktorerna som påverkar vittnesbenägenheten i stor utsträckning grundas i rättsväsendet själv. Den andra delen av frågeställningen berör tema tre som främst handlar om att vittnen krävs för att utredningar ska kunna fullgöras och mål ska kunna avgöras rättvist. Detta är grunden för rättssäkerheten och för förtroendet till rättsväsendet. I relation till denna frågeställning väger kunskap och kognition stort (Hydén, 2002, s. 285) utifrån information och hur vittnen förstår den, samt (SM) system och möjligheter (Hydén, 2002, s. 283) utifrån att rättssystemet inte lyckas upprätthålla vittnes trygghet i sådan mån att de vågar vittna.

Den tredje och sista frågeställningen löd: *Hur arbetar rättsväsendet med oroliga och rädda vittnen och hur kan detta arbete förbättras?* Detta besvaras genom det fjärde och sista temat, som främst handlar om att ge rätt information med ett trevligt men seriöst bemötande.

Intervjupersonerna poängterar främst bättre kunskap och information i relation till förbättringar, men att rättssystemet i sig inte alltid är optimalt, vid exempelvis möjligheter att använda video- och ljudupptagningar från förundersökningen och att i väldigt specifika fall använda sig av anonyma vittnen.

Sammantaget innebär analysen av resultatet att avskräckningens fundament brister när rädslan för informella sanktioner överstiger rädslan för formella sanktioner av rättsväsendet. Detta leder till att normmodellens komponenter, vilja, kunskap och systemmöjligheter, är bristfälliga och bidrar till en klyfta mellan *Law in books* och *Law in action* som påverkar rättssäkerheten. Denna klyfta kan även bidra med att skapa normer kring hur vittnen ska hantera situationer så de slipper vittna, eftersom rätten och lagen inte kan se till deras trygghet. Således konkluderar denna studie att många av de problematiska faktorer som påverkar vittnesbenägenheten negativt, har sina grunder i rättsväsendet och rättssystemet i stort. Detta leder till ett paradoxalt förhållande mellan vittnen och rättsväsendet som gör att relationen mellan *law in books* och *law in action* är svår att upprätthålla i relation till normmodellens tre aspekter. Vittnen som känner sig oroliga på grund av *kunskapsbrist* eller inte har *vilja* att vittna ger inga bra vittnesmål i rättegång, eller kommer inte ens, vilket påverkar rättsväsendets förmåga att upprätthålla lag och samhällsförtroendet. Det blir svårare

för rätten att kunna göra en rättvis bedömning av skuldfrågan och vad som skett, vilket kan leda till orättvisa domar. Detta kan återigen leda tillbaka till att påverka vittnens förtroende för rättsväsendet och *rättssystemet* att bestraffa skyldiga eller upprätthålla vittnens säkerhet och trygghet genom skydd och lagföring beträffande övergrepp i rättsak. Detta påverkar vittnesbenägenheten då vittnen inte vill vittna för de inte är skyddade av *rättssystemet*, och sen går det bara runt som ett problem som skapar sig själv då lagen inte kan manifesteras tillfredsställande "*in action*". Vittnens roll är vital för att assistera rättsväsendet i den rättskipande verksamheten, samtidigt som rättsväsendet själv upplever problem med att få vittnen att känna sig trygga och villiga att vittna. Denna uppsats belyser således att vittnesbenägenheten är ett problem för både rättsväsendet och samhället i stort och påverkas främst av faktorer som är relaterade till rättsväsendet, lag och rättssystemet i sig. Rättsväsendets arbete är således både rättssociologiskt och samhällsligt relevant att undersöka vidare.

9. Avslutande diskussion

Det påvisas överlag att den tidigare forskningen på området överensstämmer ganska väl med resultatet på denna studie, det enda som sticker ut distinkt är att tidigare forskning oftast är relaterad till gängkriminalitet (Endre, 2015, s. 77-78; Bridenball & Jesilow, 2005, s. 70-71; Fyfe & McKay, 2000a, s. 676-680). Denna studie har påvisat att det inte är den enda faktorn som påverkar oroliga och rädda vittnen, och normalast är den generella relationen till gärningspersonen, främst ungdomar emellan som spelar roll. Rättsväsendet erbjuder en variation och lång erfarenhet av olika typer av vittnen, till skillnad från om vittnen personligen skulle intervjuas. Denna studie skulle dock kunna gynnas av intervjuer med vittnen för att kunna validera rättsväsendets erfarenheter och få ett bredare spektrum av problemet och inte bara hur det avspeglas i rättsprocessen, för att kunna få fram mer kunskap om problematiken bakom oroliga vittnen. Eftersom denna studie baseras på källor som i vissa hänseenden anses vara andrahandskällor, kan inga generella slutsatser dras. Skepticism kan också lyftas i relation till hur kritiska dessa intervjupersoner kan vara till denna situation, men av resultatet att döma framkommer det tydligt att de själv tycker att stora problem ligger i rättsväsendet och lagen själv.

De problematiska faktorerna som lyfts i denna studie styrks även av den tidigare forskningen som lyfts trots utländska studieområden. Samhällstyp kan påverka resultatet och således dras

inga absoluta slutsatser. Dock såväl denna studien som tidigare studier i sina respektive samhällen, konstaterar att mer arbete krävs för att öka viljan och kunskapen hos vittnen samt förbättra möjligheterna i rättssystemet för att skydda och öka vittnens trygghet. Det framkommer tydligt att oroliga vittnen bidrar till svårigheter att utreda och döma i mål, och därmed riskeras rättssäkerheten. Denna uppsats har endast konstaterat att det framkommer ett paradoxalt förhållande mellan rätten och vittnesbenägenheten, då rättens förtroende och vittnens ovilja påverkar varandra utifrån rättsväsendets brister. Därmed kan det vara intressant för framtida forskning att undersöka den växelverkande effekten mellan vittnen och rättssystemet i relation till vittnesbenägenheten. Det är således ett viktigt ämne att utreda och undersöka för att kunna upprätthålla hela förloppet av trygghet och rättssäkerhet, både bland vittnen och resterande samhällsmedborgare, eftersom problematiken kvarstår för vittnen och rättsväsendet då det ändå är *”normala reaktioner på onormala situationer”* (Samordnare, Brottsofferjouren).

10. Källförteckning

Banakar, R. (2009) 'Law Through Sociology's Looking Glass: Conflict and Competition in Sociological Studies of Law' (March 13, 2009), *The ISA Handbook in Contemporary Sociology: Conflict, Competition, Cooperation* London: SAGE Publications Ltd, pp. 58.

Banakar, R. & Travers, M. (2013) *Law and social theory*. 2. ed. edn. Oxford: Hart.

Bowles, R., Garcia Reyes, M. and Garoupa, N. (2009) 'Crime Reporting Decisions and the Costs of Crime', *European Journal on Criminal Policy & Research*, 15(4), pp. 365-377. doi: 10.1007/s10610-009-9109-8.

Bridenball, B. & Jesilow, P. (2005) 'Weeding Criminals or Planting Fear: An Evaluation of a Weed and Seed Project', *Criminal Justice Review*, 30(1), pp. 64-89. doi: 10.1177/0734016805275682.

Brottsofferjouren (2017a) *Vittne*. <http://www.brottsofferjouren.se/hjalp-och-stod/ar-du-vittne/> [2017-04-08].

Brottsofferjouren (2017b) *Rättsprocessen* <http://www.brottsofferjouren.se/fakta-om-brottsoffer/rattsprocessen/> [2017-05-14].

Brottsofferjouren (2017c) *Om oss* <http://www.brottsofferjouren.se/om-oss/> [2017-05-14].

Brottsoffermyndigheten, (2012) *Brottsoffer och målsägande*, <https://www.brottsoffermyndigheten.se/om-oss/brottsofferkunskap/brottsoffer-och-malsagande> [2017-05-13].

Browning, J. (2014) '#Snitches Get Stitches: Witness Intimidation in the Age of Facebook and Twitter', *Pace Law Review*, 35(1), pp. 192-214.

Bruce, D. (2005) 'Danger, Threats Or just Fear', *SA Crime Quarterly*, (13), pp. 23-28.

Bryman, A (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Upplaga 2:6. Stockholm: Liber AB.

BRÅ, Brottsförebyggande rådet (2015a) *Tabell 100. Hela Landet. Anmälda brott, totalt och per 100 000 av medelfolkmängden efter brottstyp och månad för anmälan, år 2015*

samt jämförelse med föregående år. <http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/anmalda-brott.html>

BRÅ, Brottsförebyggande rådet (2015b) *Tabell 450. Lagföringsbeslut efter huvudbrott och den lagförda personens ålder år 2015*. <https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/personer-lagforda-for-brott.html>

BRÅ, Brottsförebyggande rådet (2016) *Tabell 10. Hela landet. Anmälda brott efter brottstyp åren 2007-216*. <http://www.bra.se/brott-och-statistik/kriminalstatistik/anmalda-brott.html>

de Brouwer, A. (2015) 'The Problem of Witness Interference before International Criminal Tribunals', *International Criminal Law Review*, 15(4), pp. 700-732. doi: 10.1163/15718123-01504005.

Denscombe, M. (2009). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Ejvegård, R. (2009). *Vetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur AB.

Endre, N. (2015) 'Fight Against Organized Crime in Light of Witness Protection', *Journal of Eastern European Criminal Law*, (1), pp. 70-87.

Esaiasson, P, Gilljam, M, Oscarsson, H & Wängnerud, L (red.) (2012). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4. [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Fyfe, N.R. & McKay, H. (2000a) 'Desperately Seeking Safety', *British Journal of Criminology*, 40(4), pp. 675.

Fyfe, N.R. & McKay, H. (2000b) 'Police Protection of Intimidated Witnesses: a Study of the Strathclyde Police Witness Protection..', *Policing & Society*, 10(3), pp. 277.

Garvey, T.M. (2014) 'Insidious Witness Intimidation Thwarts DV Prosecutions', *Family & Intimate Partner Violence Quarterly*, 6(4), pp. 81-93.

Gaynor, F., Kappos, K.I. & Hayden, P. (2016) 'Current Developments at the International Criminal Court', *Journal of International Criminal Justice*, 14(3), pp. 689-737. doi: 10.1093/jicj/mqw028.

Granath, S. & Westlund, O. (2011). *Strategiska brott bland unga på 00-talet*. (BRÅ Rapport 2011:21). Stockholm, Brottsförebyggande rådet. <http://www.bra.se/bra/publikationer/arkiv/publikationer/2012-02-07-strategiska-brott-bland-unga-pa-00-talet.html>

Hydén, H. (2002). *Normvetenskap*. Lund: Sociologiska institutionen.

- Larsson, B. & Engdahl, O. (red.) (2011). *Social kontroll: övervakning, disciplinering och självreglering*. Malmö: Liber AB.
- Maynard, W. (1994) *Witness Intimidation: Strategies for Prevention*. Paper NO 55, Home Office Research Group. London.
- Niemi-Kiesilinen, J. (2007) 'Hot Mot Vittnen Och Målsägande. Går Det Att Upprätthålla Rättvisan?', *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 94(3), pp. 355-369.
- O'Flaherty, B. & Sethi, R. (2010) 'Witness Intimidation', *Journal of Legal Studies (0047-2530)*, 39(2), pp. 399-432.
- Polisen, (2016a) *Vara vittne*, <https://polisen.se/Utsatt-for-brott/Efter-polisanmalan/Vittne/> [2017-02-24].
- Polisen (2016b) *Om du behöver skydd* <https://polisen.se/Utsatt-for-brott/Hjalp-och-stod-fran-samhallet/Om-du-behoover-skydd/> [2017-05-14].
- Polisen (2016c) *Så arbetar polisen med skydd för hotade* <https://polisen.se/Om-polisen/Sa-arbetar-Polisen/Skydd-for-hotade/> [2017-05-14].
- Polisen (2016d) *Skyddade personuppgifter* <https://polisen.se/Utsatt-for-brott/Hjalp-och-stod-fran-samhallet/Om-du-behoover-skydd/Skyddade-personuppgifter/> [2017-05-14].
- Polisen (2016e) *Kontaktförbud* <https://polisen.se/Utsatt-for-brott/Hjalp-och-stod-fran-samhallet/Om-du-behoover-skydd/kontaktforbud/> [2017-05-14].
- Pound, R. (1917) 'The Limits of Effective Legal Action', *International Journal of Ethics*, Vol. 27, No. 2. Pp. 150-167.
- Priestley, W.J. (2004) 'Recent Judicial Decisions', *Police Journal*, 77(4), pp. 327-345.
- Regeringen (1987) *om ändring i brottsbalken (straffmätning och påföljdsval m.m)* (Regeringens proposition 1987/88:120). Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringskansliet, (2015), *Det svenska rättsväsendet*, Justitie kansliet,

<http://www.regeringen.se/49e9fa/contentassets/f7691b53fffc4f7c9edeeddf4cbb2e2f/det-svenska-rattsvasendet.pdf>

SFS 1942:740. *Rättegångsbalken*. Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1962:700. *Brottsbalken*. Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1984:387 *Polislag*. Stockholm: Justitiedepartementet L4.

SFS 2006:519, *Förordning om särskilt personsäkerhetsarbete m.m.* Stockholm: Justitiedepartementet L4.

Skinnari, J., Weding, L. & Korsell, L. (2008) *Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen – om ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet*. (BRÅ rapport 2008:8) Stockholm, Brottsförebyggande rådet.

https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180007096/1371914723985/2008_8_otillaten_pa_verkan_brottsoffer_vittnen.pdf

Sveriges Domstolar, (2017) *Till vittne*, <http://www.domstol.se/Till-dig-som-ar/Vittne/> [2017-03-07].

Tarling, R., Dowds, L. & Budd, T. (2000) *Victim and Witness Intimidation: Findings from the British Crime Survey*. Home Office, Research, Development and Statistics Directorate. ISBN 1 84082 470 0.

Treviño, A. (2013) Sociological Jurisprudence. I Banakar, R. & Travers, M. *Law and social theory*. 2. ed. edn. Oxford: Hart. s.35-51.

Urinboyev, R., Wickenberg, P. & Leo, U. (2016) 'Child Rights, Classroom and School Management: A Systematic Literature Review', *International Journal of Children's Rights*, 24(3), pp. 522-547. doi: 10.1163/15718182-02403002.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. ISBN:91-7307-008-4.

Zahar, A. (2008) 'Legal Aid, Self-Representation, And The Crisis At The Hague Tribunal', *Criminal Law Forum*, 19(2), pp. 241-263. doi: 10.1007/s10609-008-9063-z.

Bilaga 1 – Intervjufrågor till domstolshandläggare

1. Hur länge har du arbetat som brottmålshandläggare?
 - vid denna tingsrätt?
 - vid andra domstolar
2. Vad är dina arbetsuppgifter?
3. Hur upplever du vittnens benägenhet att vilja vittna?
4. Vilka erfarenheter har du i din yrkesroll, av vittnen som känner rädsla eller otrygghet att vittna?
5. Ungefär hur ofta får du samtal från vittnen som uttrycker denna otrygghet? (dagar i veckan).
6. Har du någon uppfattning om några vanliga orsaker till varför vittnen inte vill vittna, mönster för under vilka omständigheter folk känner sig otrygga i relation till bakgrund, brottstyp, kön, ålder, relation till gärningspersonen?
 - vilka är de största faktorerna/problemen som ligger bakom oviljan att vittna?
7. Vad är vanliga frågor, funderingar eller diskussioner som vittnen har när de ringer er? Ge exempel?
8. Hur brukar ni hantera rädda vittnen som ringer?
9. Har ni några riktlinjer eller liknande för hur man ska hantera rädda vittnen som ringer?
10. Hur anser du, med bakgrund av dina erfarenheter av rädda vittnen, att man kan arbeta vidare och förbättra förutsättningarna för vittnen att våga vittna? (anonyma vittnen aktuellt nu)
11. Finns det något ytterligare du vill tillföra eller som du tror kan vara till hjälp för mig?

Bilaga 2 – Intervjufrågor till rådmän

1. Hur länge har du arbetat som rådmän?
 - vid denna tingsrätt
 - vid andra domstolar
2. Utöver att vara domare för mål, vilka arbetsuppgifter har du under handlägningsstadiet?
3. Hur upplever du vittnens benägenhet att vittna/vilja vittna?
4. Vad har du för erfarenheter i din yrkesroll, av vittnen som är nervösa, otrygga eller inte vill vittna?
 - i handlägningsstadiet
 - under rättegång
 - drar tillbaka vittnesutsagor/ ändrar vittnesutsagor /ljuger / begär medhörning.
5. Vad är din erfarenhet av vittnen som blir hotade eller liknande att inte vittna i rättegång (övergrepp i rättssak)?
6. Uppskattningsvis, hur ofta behöver förhandlingar ställas in på grund av att vittnen uteblir eller inte blivit delgivna trots försök?
7. Kan du se något samband, mönster eller generell tendens bakom orsaken till vittnen känner sig otrygga, inte vill vittna, inte kommer på förhandlingar, ändrar sitt vittnesmål, eller ljuger?
 - kön, ålder, relation till gärningspersonen, brottstyp?
8. Vad upplever du är mest problematiskt med att få vittnen att vilja/våga/komma och vittna?
9. Ser du några lagmässiga hinder/problem/förutsättningar som försvårar eller gör vittnesbenägenheten och oviljan att vittna problematisk?
10. Har ni några riktlinjer eller liknande för hur man ska hantera rädda vittnen under rättegång/ bedöma nervösa vittnens vittnesutsagor?
11. Hur anser du, mot bakgrund av dina erfarenheter kring rädda vittnen, att man kan arbeta vidare/förbättra vittnessituationen och omständigheterna för vittnen att vittna kring?
 - anonyma vittnen ex. aktuellt nu.
12. Finns det något ytterligare du vill tillföra eller som du tror kan vara till hjälp för mig?

Bilaga 3 – Intervjufrågor till samordnare för brottsofferjouren

1. Hur länge har du arbetat på brottsofferjouren eller likande verksamhet?
2. Vad är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?
3. Vad är din erfarenhet och uppfattning om vittnesbenägenhet och vittnen som känner sig rädda eller osäkra med att vittna?
4. I relation till övrig verksamhet, hur stor del arbetar med vittnen eller hur ofta uppskattningsvis har ni kontakt med vittnen?
5. Vad har du för erfarenheter i din yrkesroll, av vittnen som är nervösa, otrygga eller inte vill vittna?
6. Har du upplevt någon samband, mönster eller likande bakom vittnens ovilja eller otrygghet att vittna?
- kön, ålder, brottstyp, relation till gärningspersonen?
7. Vad upplever du är det största problemet bakom vittnesbenägenheten och att få folk att våga vittna?
8. Hur upplever du hur arbetet med vittnesstöd och liknande fungerar?
9. Har ni några riktlinjer eller liknande för hur ni ska hantera vittnen som är rädda eller inte vill vittna?
10. Har du upplevt något konkret som verkar hjälpa för att lugna ner eller arbeta med rädda vittnen?
11. Har du någon uppfattning om varför de vittnen som kommer till rättegång, vittnar?
12. Hur anser du, mot bakgrund av din yrkesroll och erfarenhet av rädda vittnen, att man kan arbeta vidare och förbättra förutsättningarna och omständigheterna kring vittnesmål och vittnens rädsla för att vittna?
- anonyma vittnen ex. aktuellt nu.
13. Finns det något ytterligare du vill tillföra eller som du tror kan vara till hjälp för mig?

Bilaga 4 – Intervjufrågor till vittnesstödjare

1. Hur länge har du arbetat som vittnesstödjare?
 - vid denna brottsofferjour/tingsrätt
 - andra platser
2. Vad är din huvudsakliga uppgift som vittnesstödjare och hur arbetar ni?
 - Vilken typ av hjälp bidrar ni med?
3. Brukar vittnen söka upp er eller behöver ni ta kontakt med dem?
4. Hur är din upplevelse och erfarenhet av vittnesbenägenheten och rädda vittnen?
5. Vad är vanliga faktorer som ligger bakom vittnens oro eller rädsla?
6. Kan du se några mönster eller tendenser kring vittnens omständigheter eller bakgrunder bakom deras rädsla eller oro?
 - Kön, ålder, brottstyp, relation till gärningspersonen
7. Har du någon uppfattning om varför vittnen som kommer, vittnar?
(moral, tvång, plikt)
8. Vad upplever du är det största problemet med att få vittnen att vittna eller träda fram som vittnen?
9. Upplever du att arbetet fungerar/ är uppskattat/ hjälper? Något konkret som hjälper/ hjälper mest?
10. Har ni några riktlinjer eller liknande för hur ni ska arbeta med rädda vittnen? Vilken utbildning ligger bakom?
11. Hur anser du, mot bakgrund av din yrkesroll och erfarenhet av rädda vittnen, att man kan arbeta vidare och förbättra förutsättningarna och omständigheterna kring vittnesmål och vittnens rädsla för att vittna?
 - anonyma vittnen ex. aktuellt nu.
12. Finns det något ytterligare du vill tillföra eller som du tror kan vara till hjälp för mig?

Bilaga 5 – Intervjufrågor till poliser

1. Hur länge har du arbetat som polis?
 - här
 - någon annanstans
2. Vad är dina huvudsakliga arbetsuppgifter och under vilka omständigheter stöter du på vittnen?
3. Hur ser era rutiner eller arbete ut när ni hanterar vittnen?
4. Vad är din erfarenhet och uppfattning av vittnens benägenhet att vilja vittna eller vittnen som känner sig rädda?
 - Vilka typer av vittnen känner sig rädda och vilka inte? Skillnader/likheter? Vilka vanligast?
 - Upplever hot?
 - Folk som har sett men inget säger?
5. Uppskattningsvis, hur ofta stöter du på vittnen som verkar oroliga för att vittna eller berätta vad de sett?
6. Har du upplevt någon samband, mönster eller likande bakom vittnens ovilja eller otrygghet att vittna?
 - kön, ålder, brottstyp, relation till gärningspersonen?
7. Kan du se någon konkret skillnad mellan vittnen som är rädda och inte gärna berättar vad de sett, och vittnen som inte verkar rädda?
8. Vad upplever du är det största problemet med att få vittnen att vittna eller träda fram som vittnen?
9. Har ni några riktlinjer eller liknande för hur ni ska hantera vittnen som inte gärna pratar eller som verkar rädda?
10. Hur anser du, mot bakgrund av dina erfarenheter kring rädda vittnen, att man kan arbeta vidare/förbättra vittnessituationen och omständigheterna för vittnen att vittna kring?
 - anonyma vittnen ex. aktuellt nu.
11. Finns det något ytterligare du vill tillföra eller som du tror kan vara till hjälp för mig?